

**В. М. Самородов
А. В. Козлов
В. А. Козлов**

**СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ
ТОВАРИСТВА
ХОРОЛЬСЬКОГО
ПОВІТУ**

**ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
(1892-1917):**

**ФАКТИ,
ПОДІЇ,
ПОСТАТІ**

**На посвяту 130-річчя
Хорольського
сільськогосподарського
товариства**

Полтава
«Дивосвіт»
2021

Рецензенти:

С. Л. Кигим, старший науковий співробітник науково-дослідного експозиційного відділу природи Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського;

В. М. Нагаєвич, кандидат сільськогосподарських наук, професор Полтавського державного аграрного університету.

Самородов В. М., Козлов А. В., Козлов В. А.

С 17 Сільськогосподарські товариства Хорольського повіту Полтавської губернії (1892–1917): факти, події, постаті / за наук. ред. В. М. Самородова. – Полтава: Дивосвіт, 2021. – 80 с.

ISBN 978-617-633-301-2.

Наведено узагальнене авторське бачення становлення та поступу сільськогосподарських товариств Хорольського повіту Полтавської губернії. Викладено цікаві факти та знакові події історії, біографії та звершення головних діячів.

Для широкого кола шанувальників аграрної історії, краєзнавців, усіх, кого цікавить багата на події й таланти Хорольщина.

УДК 631.115.8(477.53)"1892|1917"(092)

*На посвяту 130-річчя Хорольського
сільськогосподарського товариства*

© Самородов В. М., 2021.

© Козлов А. В., 2021.

© Козлов В. А., 2021.

© Дивосвіт, оригінал-макет, 2021.

ISBN 978-617-633-301-2.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Згадаймо, як ці дні
минули наче мить.
Та в серці десь на дні
Ще їхній слід бринить.
У пам'ять кличе нас із вами...

Олександр Мещерський, князь *

У 2022 році виповнюється 130 років від часу заснування Хорольського сільськогосподарського товариства. Для багатьох істориків та краєзнавців України зовсім не розкритою залишається діяльність цього об'єднання. З огляду на це, відмітимо, що у всі історичні часи аграрне питання в Україні було і є актуальним у різних його аспектах, складним за характером діяльності і значенням для подальшого розвитку суспільства. Адже розвинене сільське господарство забезпечує населення продуктами харчування та сировиною, які так необхідні для якісного життя. І на сьогодні актуальною залишається тема діяльності сільськогосподарських товариств, їх внеску в сільськогосподарське виробництво [7, 31, 32].

Згідно з постановою Верховної Ради України від 11.02.2015 року «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2015 році», на державному рівні відзначався 150-річний ювілей Полтавського сільськогосподарського товариства. Сенсом його діяльності був розвиток та удосконалення сільського господарства і його окремих галузей, видання фахових журналів, поширення сільськогосподарської освіти, допомога своїм членам у раціоналізації господарства (за допомогою дослідних станцій, виставок, а також посередництва в купівлі сільськогосподарських машин, постачанні якісного насіння, збуту продукції) [32]. Сільськогосподарське товариство впроваджувало у виробництво нові сорти рослин і

*Переклад із російської Миколи Шудрі.

продуктивні породи тварин, вводило у практику застосування передових знарядь праці, займалося удосконаленням технологій. Сільськогосподарські товариства були насамперед організаціями поміщиків. Деякі з них мали характер аграрних кооперативів.

Згідно зі Статутом, засобами досягнення мети були: обговорення актуальних тем на загальних зборах товариства, читання публічних лекцій, друк власного періодичного видання, організація сільськогосподарських досліджень, підготовка і відкриття місцевих сільськогосподарських і промислових (ремісничих) виставок та інші заходи [32].

Сучасне реформування в Україні певною мірою стимулює й активізує громадську ініціативу. Важлива роль у цьому процесі належить багатостраждальному українському селу. Наше завдання – донести до сучасників усі позитивні напрями діяльності сільськогосподарських об'єднань.

Авторами розглядається питання створення сільськогосподарських товариств у Хорольському повіті. Здійснена спроба розкрити організаційні засади, зміст, структурну побудову, форми і методи їх діяльності. Указано, що територіально сільськогосподарські товариства охоплювали весь повіт, де діяли як волосні, так і сільські об'єднання. У межах Лівобережжя України, у тому числі й на Хорольщині, свою діяльність організовували сільськогосподарські товариства та бджолярські об'єднання. Були спроби створення нових товариств, зокрема захисту тварин тощо.

Відомо, що процес становлення та розвитку сільськогосподарських товариств був складним, суперечливим, викликав недовіру в частини селянства і значною мірою залежав від законодавчої політики Російської імперії.

Джерельною базою для висвітлення діяльності сільськогосподарських товариств у Хорольському повіті з 1892 по 1917 рік послужили в основному місцеві видання, особливо «Вестник Хорольского Общества Сельского Хозяйства» (1911–1917), а також такі знакові праці, як книга М. Сосновського і С. Велець-

кого, написана до 30-річчя Полтавського сільськогосподарсько-го товариства [35], та огляд діяльності малорайонних сільськогосподарських товариств Полтавської губернії, складений Т. Г. Зенченком [9].

Усі сільськогосподарські товариства були легальними організаціями, які забезпечили собі право на діяльність шляхом реєстрації у відповідних органах. Після 1906 року, від дня появи «тимчасових правил про товариства і союзи», процес реєстрації сільського товариства спростили. Для реєстрації товариства потрібно було не менше 12 осіб [9].

Звернена увага на співпрацю сільськогосподарських товариств із Хорольським повітовим земством, яке з бюджету виділяло кошти на їх потреби. Сільському населенню імпонувало те, що аграрні об'єднання турбуються про молоде покоління, яке мало працювати в сільському господарстві, запроваджуючи інноваційні на той час технології в рільництві, садівництві, городництві та тваринництві. Воно здобувало знання і навички в майстернях із пошиття взуття, виготовлення полотна та виробів із нього тощо [9].

Ознайомлення з долями окремих осіб, які відіграли значну роль в організаційній і просвітницькій діяльності сільськогосподарських товариств (М. М. Устимович, О. М. Родзянко, М. Р. Капніст, І. З. Велецький, О. Л. Вишемірський, Р. Р. Ланцький, І. В. Лебедев та ін.), доводить, що саме вони були консолідуючою складовою цих об'єднань.

Представлений матеріал переконує читача в тому, що система сільськогосподарських товариств Хорольського повіту була важливою складовою громадського суспільного руху і явищем освітньо-просвітницького спрямування.

**СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ
ТОВАРИСТВА
ХОРОЛЬЩИНИ:
СТВОРЕННЯ І НАПРЯМИ
ДІЯЛЬНОСТІ**

За Всеросійським переписом 1897 року в Хорольському повіті налічувалося 174 тис. осіб (60 на кв. версту*). Всього сільських населених пунктів – 696, сільських общин – 229, 1 місто, 8 містечок, дворів – 24 993, сільського населення – 157 946. Через повіт проходила лінія Харківсько-Миколаївської залізниці. Станом на 01.01.1917 року загальна площа повіту – 297 561 десятина**. Населення – 218 625 осіб, які проживали в 17 волостях [29].

На кінець XIX століття в Російській імперії виникла ціла низка станових і галузевих об'єднань, що створювалися з метою вирішення різноманітних поточних проблем. Зокрема, в Хорольському повіті існували: дворянська опіка на чолі з предводителем дворянства, міщанська управа на чолі з міським старостою, сільські товариства, очолювані сільськими старостами, ремісничі управи, споживчі товариства тощо.

Пропонуємо ознайомитися з цікавим документом Єлисаветського сільського товариства за 1894 рік (мова близька до оригіналу).

«К исполнению Приговора препятствий
не имею 1894 года 4-го дня.

Земский начальник 2-го участка.

Общественный приговор

1894 года апреля 2-го дня

Мы, ниже подписавшиеся Полтавской губернии, Хорольского уезда, Родионовской волости, крестьяне Елизаветского сельского общества, из числа 48 домохозяев, имеющих право голоса на сельском сходе, быв сего числа собраны с разрешения Волостного

*1 верста – 1066,781 м.

**1 десятина – 1,0925 га.

правления нашим сельским старостой Евдокимом Солодом в числе 36 человек, что составляет не менее двух третей всех имеющих право голоса на сельском сходе, слушали: личную просьбу крестьянина нашего общества Михаила Никитина Солода о выдаче ему приговора на право передачи 11/2 десятины полевого надела земли, доставшаяся по наследству от родного отца его Никиты Солода. Числящаяся за ним по уставной Грамоте под № 7.

Посему мы поговоря между собою единогласно Приговорили выдать ему просимый приговор как он желает переселиться в Алтайский Горный округ Томскую губернию и позволить ему Солоду продать 11/2 десятины полевой земли нашему однообщественнику Силе Харитоновичу Горевому с тем, чтобы сей последний уплатил за полевую землю всю принадлежащую платню в чѐм и подписываемся.

Крестьяне д. Елизаветской бывшие сегодня на сельском сходе:

Грамотные: Емельян Солод, Василий Харченко, Филипп Ватуля, Кирилл Горовой, Сидор Горовой, Андрей Тютя.

Неграмотные: Клим Товстошкур, Кирилл Щучка, Косма Сиренко, Дмитрий Горовой, Трофим Коряк, Харламий Ватуля, Максим Цюра, Иван Пасюта, Демьян Мазур, Михаил Ребрый, Лука Горовой, Михаил Бойко, Савва Невмывака, Евдоким Горовой, Евстафий Дрозд, Павел Мазур, Антон Товстошкур, Даниил Пасюта, Петр Житченко и др.

Правильность настоящего Приговора подписью и печатью удостоверяю апреля 4 дня 1894 года Елизаветский сельский староста Евдоким Солод. Печать сельского старосты».

Як бачимо, сільські товариства розглядали в тому числі й земельні питання, надаючи згоду на її відчуження чи передачу іншому власнику. Побоюючись конкуренції з боку грошовитих поміщиків чи чужинців, перевагу в придбанні землі надавали спочатку членам товариства. Отже, основною метою діяльності сільських товариств був захист інтересів жителів конкретної сільської громади, у даному випадку мешканців села Ялосовецьке Родіонівської волості.

Згодом у Хорольському повіті почали виникати сільськогосподарські товариства, метою яких був розвиток товарного виробництва аграрної продукції.

Основні напрями діяльності сільськогосподарських товариств: дослідні поля та ділянки, показові городи, племінні розплідники коней, биків, телят, свиней, птиці та ріст їх поголів'я, пошук шляхів боротьби із шкідниками сільськогосподарських культур, упровадження нових досягнень сільськогосподарської техніки та найважливіший – освітньо-просвітницький.

28 лютого 1898 року затверджений «Нормальный Устав» для місцевих сільськогосподарських товариств, що значно полегшило процес їх заснування, адже дозвіл на роботу давав губернатор, а не міністр, як було раніше [11].

Перше сільськогосподарське товариство виникло в Хоролі у 1892 році. Воно стало четвертим у Полтавській губернії, після Полтавського (1865), Кобеляцького (1878) і Лохвицького (1886) [32]. Відомості, що стосуються членства представників Хорольського повіту в складі Полтавського сільськогосподарського товариства, наведені в капітальній праці М. Сосновського та С. Велецького, виданій до 30-річчя цього представницького громадського об'єднання [35].

Почесні члени:

Мещерський Олександр Васильович – дворянин, князь, генерал-майор, полтавський губернський предводитель дворянства (1883–1889), землевласник, конезаводчик, почесний опікун низки установ, ст. Веселий Поділ.

Члени-кореспонденти:

Барибін Тимофій Капітонович – колишній співробітник Полтавського дослідного поля, м-ко Білоцерківка;

Устимович Микола Миколайович – інженер-технолог, землевласник, ст. Семенівка.

Дійсні члени:

Афанасьєв Афанасій Григорович (Георгійович) – дворянин, колезький асесор, земський начальник 2-ї дільниці Хороль-

ського повіту (1899–1902), почесний мировий суддя, дійсний член Полтавського товариства випробування коней (від 1898), землевласник, м. Хорол;

Бойко-Родзевич Георгій Іванович – штабс-капітан, гласний Хорольського земського зібрання 1-го скликання другого триріччя, землевласник, м. Хорол;

Гарткевич Георгій Іванович – дворянин, агроном, орендар маєтків, член громадського зібрання, м. Хорол;

Гіршман Леонард Леопольдович – дійсний статський радник, видатний лікар-офтальмолог, заслужений професор Харківського Імператорського університету, почесний мировий суддя, землевласник Хорольського повіту (с. Великі Липняги); у 1908 році зробив чотири операції в Хорольській міській земській лікарні, за це удостоєний публічної подяки від установи, м. Харків;

Дукельський Григорій Петрович – агроном, орендар маєтків, у яких займався насінництвом 25-ти польових культур, племінним скотарством і конярством, та винокурні № 62, опікун низки народних та парафіяльних училищ Хорольського повіту, ст. Семенівка;

Ланцький Роберт Робертович – агроном, управляючий економією, ст. Семенівка;

Пінкорнелі Ілля Петрович – дворянин, надвірний радник, губернський гласний, начальник Хорольського повіту (1890–1898), землевласник, м. Хорол;

Позен Леонід Михайлович – дворянин, губернський гласний, землевласник, м. Оболонь;

Родзянко Олександр Михайлович – дворянин, колезький асесор, землевласник, ст. Семенівка;

Родзянко Олександр Олександрович – дворянин, дійсний статський радник, мировий суддя, ст. Семенівка;

Родзянко Олександра Миколаївна – дворянка, віце-голова Хорольського сільськогосподарського товариства, хімік-аналітик, поштова ст. Семенівка;

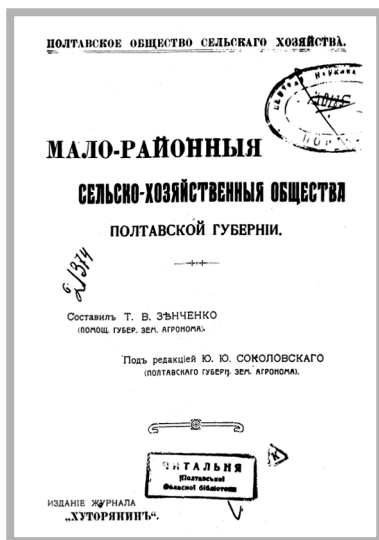
Родзянко Віктор Володимирович (пожиттєвий) – дворянин, предводитель дворянства Хорольського повіту (1898–1901), землевласник, ст. Семенівка;

Старицький Євген Дмитрович – дворянин, голова Хорольської повітової управи (1886–1902), повітовий гласний (від 1875), почесний мировий суддя (1880–1902), м. Хорол.

Затверджував Статут сільськогосподарського товариства і давав дозвіл на його відкриття губернатор. Виконавчим органом товариства визначалося правління. Головою Хорольського сільськогосподарського товариства обрали поміщика, дворянина Миколу Миколайовича Устимовича, а його замісником, віце-головою – Олександру Миколаївну Родзянко. Із секретарів відомі Сергій Васильович Климов (від 1 листопада 1912), Сергій Олексійович Одинцов (1915, 1916). Число членів у 1913 році – 60, у 1915-му – 54. Членський внесок щорічно – 3 руб. Станом на 1915 рік при товаристві існував відділ бджільництва, діяла бібліотека. За роки своєї діяльності Хорольське сільськогосподарське товариство зібрало значну бібліотеку, якою опікувався помічник М. М. Устимовича, відставний підполковник російської армії і український патріот Олександр Леонідович Вишемірський.

Що ж до інших сільськогосподарських товариств, які на той час діяли на теренах Хорольщини, то найбільш повну інформацію про них подає праця Т. Г. Zenchenko про мало-районні сільськогосподарські товариства Полтавської губернії [9].

Другим 8 травня 1906 року розпочало свою діяльність Білоцерківське сільськогосподар-

ське товариство Білоцерківської волості. Виконавчий орган – рада. Від 10 листопада 1911 року його секретарем був Андрій Володимирович Калініченко. У 1912 році голова – Н. П. Волков, секретар – Б. А. Подпалов. У 1915 році голова – Корній Лукич Мороз, секретар – Олександр Володимирович Калініченко, згодом (1915) секретар – Г. В. Даценко. Кількість членів у 1914 році – 96, у 1915-му – 107, у 1916-му – 62. Членські внески вступний і щорічний – 50 коп. Станом на 1915 рік діяли: бібліотека, 5 показових полів, прокатні й зерноочисні пункти, розплідні пункти (бички, свині, барани, коні), племінні господарства птиці (кури, качки). Товариство видавало «Отчеты», а також листок-метелик «Правильная обработка земли под посевы» [9, 41, 43].

У травні 1910 року товариство відкрило сільськогосподарські курси. На них провідні губернські фахівці з тваринництва (М. Я. Примо, В. Я. Дем'янюк) та садівництва (Ф. Ф. Дермашко) читали лекції з нагальних для того часу тем: про вибір молочної корови і правильне ведення молочного господарства; про вівчарство та козоведення; про садівництво і городництво. Така робота, безперечно, мала вплив на стан та розвиток згаданих галузей.

Починаючи від 1909 року, в Хорольському повіті виникли відразу шість сільськогосподарських товариств.

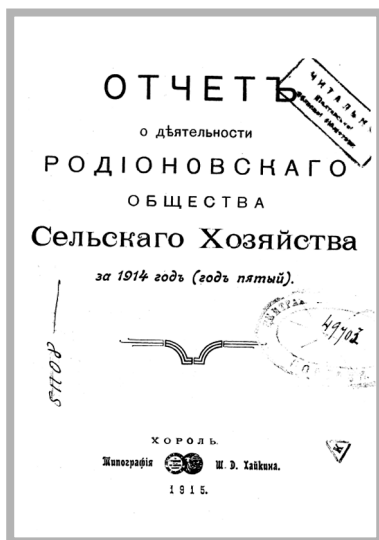
Зубанівське сільськогосподарське товариство Зубанівської волості створене 10 грудня 1909 року. Виконавчий орган – рада. Голова – Сидір Омелянович Кологривенко. Із секретарів відомі І. С. Придатко (до 1915; старший агроном) і Гнат Маркович Тригуб (з 1915). Кількість членів у 1913 році – 31, у 1914-му – 61, у 1916-му – 26. Станом на 1915 рік діяли: бібліотека, плодовий показовий садок, 5 показових полів, 17 люцерників, прокатні й зерноочисні пункти, склад сільськогосподарських знарядь (кіс) і насіння, розплідні пункти (бички, барани, свині, коні), племінні господарства птиці (кури, качки, гуси), здійснювався продаж насіння городніх культур [9, 42, 43].

Іванівське сільськогосподарське товариство Оболонянської волості виникло 8 листопада 1909 року. Виконавчий орган

– рада. У 1912–1915 роках голова – Сергій Леонідович Милорадович, секретар – Тихін Корнійович Федоренко (старший агроном), у 1916–1917 роках секретар – Дмитро Кіндратович Гаркавенко. Кількість членів на кінець 1913 року – 48, у 1916-му – 36, у 1917-му – 48. Членські внески вступні – 25 коп., щорічні – 50 коп. Станом на 1915 рік діяли: бібліотека, колективні досліди з мінеральними добривами, 3 показових поля і 2 показових городи, прокатні й зерноочисні пункти, розплідні пункти (бички, барани, свині, коні), племінні господарства птиці (кури), ткацька і теслярсько-колісна майстерні, велась торгівля насінням і знаряддями [9, 41, 43]. Товариство активно проводило виставки [9].

Ново-Іванівське сільськогосподарське товариство створене 8 листопада 1909 року. Виконавчий орган – рада. У 1909 році секретар – Сергій Пилипович Дойлов (сільський прикажчик) [20]. Від 20 лютого 1913 року секретар – Петро Кузьмич Волковий. У 1915 році голова – Олексій Власович Тур, секретар – Прокіп Федорович Стадник. Кількість членів у 1914 році – 109, у 1916-му – 82. Діяли: бібліотека, 5 показових полів і 1 показовий город, зерноочисні й прокатні пункти, розплідний пункт (бички), ткацька майстерня. Товариство активно проводило екскурсії, надто до Полтавської сільськогосподарської дослідної станції, видавало «Отчеты» [20].

Родионівське сільськогосподарське товариство створене 8 вересня 1909 року за ініціати́ви агронома Роберта Робертовича Ланцького, обраного його почесним головою. Район діяльності – Родионівська волость і найближчі хутори Заї-

ченської, Остапівської і Зубанівської волостей. Виконавчий орган – рада. У 1910 році голова – Наум Кирилович Любченко, секретар – Гнат Павлович Борисенко, він же й агрономічний староста. У 1915 році голова – Олександр Михайлович Никон, секретар – Федір Іванович Свідерський. Кількість членів у 1915 році – 77, у 1916-му – 67. Членські внески вступні й щорічні – 50 коп. Станом на 1915 рік діяли: бібліотека (400 книжок, 7 журналів, 1 газета), 9 показових полів та 30 показових люцерників, прокатні й зерноочисні пункти, розплідні пункти (коні, бички, свині, барани), племінні господарства птиці (кури, качки, гуси), навчально-показова ткацька майстерня, велась торгівля насінням [23, 24]. Товариство найбільш часто проводило виставки, видавало «Отчеты», а також листок-метелик «На Бога надейся, а сам не плошай». Пропагувало серед селян садівництво. Для цього закупило саджанці в Кременчуцькому розсаднику і роздало їх найбільш старанним своїм членам [23].

Рокитянське сільськогосподарське товариство Рокитянської волості засноване 8 жовтня 1909 року. Виконавчий орган – рада. Секретар – Григорій Козирець (1912). У 1915 році голова – Іван Петрович Пархоменко, секретар – Павло Миколайович Ништа (освіта нижча сільськогосподарська). Кількість членів у 1914 році – 51, у 1916-му – 49. Членські внески вступні – 1 руб., щорічні – 50 коп. Станом на 1915 рік діяли: бібліотека, колективні досліди з мінеральними добривами, 2 показових поля і 1 показовий город, показові ділянки, прокатні й зерноочисні пункти, розплідні пункти (бички, коні, барани, свині), племінні господарства птиці (кури) [9].

Худоліївське сільськогосподарське товариство Худоліївської волості засноване 9 жовтня 1909 року, тоді його секретарем був Прокофій Дмитрович Нікітенко. У 1912 році голова – Іван Іванович Батва 1-й, секретар – П. Микитенко. У 1915 році голова – Іван Савич Гусинський, секретар – Микола Онисимович Коваленко. Станом на 1 січня 1917 року голова – Іван Іванович Батва, секретар – Петро Осипович Кузьменко. Кіль-

кість членів у 1914 році – 65, у 1916-му – 39, у 1917-му – 34. Членські внески вступні – 1 руб., щорічні – 50 коп. Діяли: бібліотека, показове поле, прокатні й зерноочисні пункти, розплідні пункти (бички, барани, свині), племінні господарства птиці (кури породи плімутрок), кошикова майстерня [43], для облаштування якої кошти виділило губернське земство. Із них більша частина йшла на платню майстру, що навчав дітей членів товариства. Заняття проводилися зранку та ввечері. Товариство активно пропагувало утримання парів чорного та вико-вівсяного. Під впливом товариства 150 селян почали сіяти буряки, а 13 – люцерну. Особливо популярними серед членів цього товариства були засоби механізації, а саме: рядкові сівалки, культиватори «Гриф», американські борони, полільники, оприскувачі [8, 43].

У 1910 році кількість сільськогосподарських товариств на теренах Хорольщини зросла до одинадцяти.

Вергунівське сільськогосподарське товариство Клепачівської волості засноване 1910 року. Виконавчий орган – рада. З 5 січня 1913 року секретар – Іван Мартинович Полієнко, а з 20 березня – Никифор Кузьмич Тарасенко [14]. У 1915 році голова – Микола Іванович Яновський, секретар – Онуфрій Харлампійович Зелінський (освіта нижча сільськогосподарська). У 1916–1917 роках секретар – Олексій Корнійович Битюг. Кількість членів у 1913 році – 58, у 1916-му – 31, у 1917-му – 30. Членські внески вступні – 1 руб., щорічні – 50 коп. Станом на 1915 рік діяли: бібліотека, 4 показових поля, показові ділянки, прокатні й зерноочисні пункти, розплідні пункти (коні, свині, бички, барани), племінні господарства птиці (кури, качки), шевська і шевсько-фарбувальна майстерні [42]. Звіт про діяльність Вергунівського товариства сільського господарства за 1915 рік, що був надрукований у Хоролі в 1916 році, склав Трохим Андрійович Сіренко [15].

Горошинське сільськогосподарське товариство створене 1910 року. Виконавчий орган – рада. Кількість членів у 1914 році – 47, у 1916-му – 48. У 1915 році голова – Василь Семено-

вич Таткало, секретар – Микола Юхимович Максименко (старший агроном). У 1916 році голова – Іван Артемович Головка, секретар – Іван Матвійович Кривошея. Станом на 1915 рік діяли: бібліотека, колективні досліди з мінеральними добривами, 2 показових поля і 1 показовий город, прокатні й зерноочисні пункти, розплідні пункти (бички, барани, свині, коні), племінні господарства птиці (кури), ткацька майстерня [42]. Товариство видавало «Отчеты» [9].

Друге Брусівське сільськогосподарське товариство Заїченської волості діяло від 30 січня 1910 року. Виконавчий орган – рада. У 1915 році голова – Прокіп Миколайович Мосур, секретар – Іван Мусійович Калюжний (старший агроном). Пізніше секретарем був Юхим Іванович Пунтусь (1915). Кількість членів у 1914 році – 67, у 1915-му – 68. Членські внески вступні й щорічні – 50 коп. Станом на 1915 рік діяли: бібліотека, 6 показових полів, склад насіння, прокатний і зерноочисні пункти, розплідні пункти (бички, коні, барани, свині), племінні господарства птиці (кури) [42]. Товариство видавало «Отчеты» [9].

Казенно-Криворудське сільськогосподарське товариство Криворудської волості засноване 1910 року. Виконавчий орган – рада. Голова в 1912 році – Н. А. Недервель, секретар – Петро Прокопович Щербина (від 13 грудня 1912). У 1915 році голова – Микола Миколайович Милькевич, секретар – Іван Кузьмич Пелипенко. У 1916–1917 роках голова – Марія Петрівна Багно. Кількість членів у 1914 році – 60, у 1916-му – 56, у 1917-му – 60. Членські внески вступні – 1 руб., щорічні – 50 коп. Станом на 1915 рік діяли: показове поле, прокатні й зерноочисні пункти, розплідні пункти (бички, барани, свині), плодовий розсадник, сільськогосподарський склад, племінні господарства птиці (кури, качки), ткацька і ковальсько-теслярська майстерні [42].

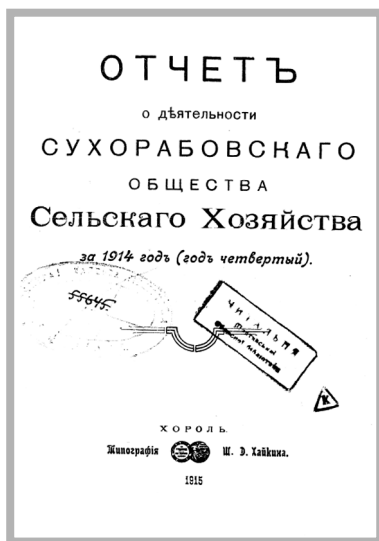
Остап'ївське сільськогосподарське товариство Остап'ївської волості створене 1910 року. Виконавчий орган – рада. У 1912 році голова – Симоненко, секретар – Іван Степанович Придат-

ко. З лютого 1913 року секретар – Іван Якович Ляшенко. У 1915 році голова – Григорій Максимович Хоружко, секретар – Павло Іванович Яценко. Кількість членів у 1914 році – 51, у 1916-му – 46. Членські внески вступні – 1 руб., щорічні – 50 коп. Станом на 1915 рік діяли: бібліотека, 2 показових поля, прокатні й зерноочисні пункти, розплідні пункти (бички, барани, свині), племінні господарства птиці (качки), ткацька майстерня, плодовий розсадник, відбувався продаж насіння і прядива [42].

Процес створення нових сільськогосподарських товариств не припинявся й надалі. Так, у 1911 році на теренах Хорольського повіту організовані ще два об'єднання.

Великопінняївське сільськогосподарське товариство Семенівської волості засноване в 1911 році. Виконавчий орган – рада. У 1913 році секретар – Федір Іванович Свідерський. У 1915 році голова – Олександр Леонардович Гіршман (з 1911), секретар – Олексій Сергійович Спинуль. Кількість членів у 1913 році – 31, у 1916-му – 24. Членські внески вступні й щорічні – 1 руб. Станом на 1915 рік діяли: бібліотека, 2 показових поля і 2 показових городи, плодовий показовий садок, прокатні й зерноочисні пункти, розплідні пункти (бички, барани, коні), племінні господарства птиці (кури, гуси). Товариство видавало «Отчеты» [40, 42].

Сухорабівське сільськогосподарське товариство Калениківської волості засноване 1911 року. Перші збори (засновницькі) відбулись 21 березня 1911 року під головуванням повітового агронома Р. Р. Ланцького. Виконавчий орган – рада. Секретар із 25 лютого 1913

року – Василь Андрійович Бокитько. У 1914 році посаду секретаря обіймав агроном Іван Васильович Лебедев – палкий пропагандист аграрних новацій і сільськогосподарської літератури [25]. У 1915 році голова – Гаврило Андрійович Аксюков (від 1911), секретар – П. А. Климчук, згодом секретар – Т. Федоренко (1915). Кількість членів у 1914 році – 40, у 1915-му – 42, у 1916-му – 32. Членські внески щорічні – 25 коп. Станом на 1915 рік діяли: бібліотека, прокатні й зерноочисні пункти, показове поле та 7 показових люцерників, розплідні пункти (бички, свині, барани), товариство споживачів, спілка бджолярів, яка мала рамкові вулики різних систем, велась торгівля насінням і знаряддями. Товариство видавало «Отчеты» [25, 42].

У 1912 році кількість сільськогосподарських товариств на Хорольщині зросла до двадцяти.

Балаклійське сільськогосподарське товариство створене 1912 року. Членські внески вступні – 1 руб., щорічні – 50 коп. У 1915 році голова – Ілля Юхимович Михайлюк, секретар – Павло Дмитрович Придатко (від 1913). З 1915 року голова – Пантелеймон Стефанович Ставний. Кількість членів у 1914 році – 29, у 1915-му – 38, у 1916-му – 34. Станом на 1915 рік діяли: бібліотека, колективні досліді з мінеральними добривами, прокатні й зерноочисні пункти, розплідні пункти (бички, свині, барани), племінні господарства птиці (кури, качки, гуси). Товариство видавало «Отчеты» [42].

Оболонянське сільськогосподарське товариство Оболонянської волості засноване в 1912 році. Виконавчий орган – рада. Голова – Іван Тимофійович Корж (1912–1915), секретар – Гнат Максимович Купринський (1912). У 1915 році секретар – Журавський. Кількість членів у 1913 році – 24, у 1914-му – 25, у 1915-му – 35. Членські внески вступні й щорічні – 1 руб. Станом на 1915 рік діяли: бібліотека, показове поле, прокатні й зерноочисні пункти, розплідні пункти (бички, свині), бондарська майстерня [42].

Кузубо-Єлизаветинське сільськогосподарське товариство створене 1912 року. Район діяльності – невідомий. Виконав-

чий орган – правління. У 1912 році голова – Василь Андріанович Крутько, секретар – Іван Федорович Талан (з 19 грудня 1912). У 1915 році голова – Василь Андріанович Крутько, секретар – Юхим Іванович Пуншус. У 1916–1917 роках голова – Дем'ян Іванович Цилюрик. Місце перебування – Єньківська Каплиця. Кількість членів у 1914 році – 46, у 1915-му – 24 [42]. Членські внески вступні й щорічні – 50 коп. Діяли: бібліотека, 2 показових поля, показові ділянки, прокатні й зерноочисні пункти, розплідні пункти (бички, барани, свині), племінні господарства птиці (кури породи орпінгтон) [42]. Товариство видавало «Отчеты» [18, 19].

Покровсько-Багачанське сільськогосподарське товариство створене за ініціативи повітового агронома Роберта Робертовича Ланцького в Покровській Багачці. Виконавчий орган – рада. Його членами були 29 осіб: чотири сільські вчителі, дві вчительки, псаломщик, фельдшер і 21 селянин. Головою обрали селянина Олексія Омеляновича Сабалдира (1915). З 23 лютого 1913 року секретар – Трохим Андріанович Сіренко (агроном). Кількість членів у 1914 році – 47. Членські внески вступні й щорічні – 50 коп. Діяли: бібліотека, показове поле, показові ділянки, прокатні й зерноочисні пункти, розплідні пункти (бички, барани), племінні господарства птиці (кури, качки, гуси). Товариство видавало «Отчеты» [21, 22].

Трубайцівське сільськогосподарське товариство засноване в 1912 році. Виконавчий орган – рада. З 14 січня 1913 року секретар – Дмитро Андріанович Чегринцев. У 1915 році голова – Іван Іванович Цилюрик, секретар – Іван Кузьмич Салов. У цьому ж році секретар – Юхим Степанович Харченко. У 1916 році секретар – І. Ф. Угніч. Кількість членів у 1914 році – 60, у 1916-му – 51, у 1917-му – 88. Членські внески вступні – 1 руб., щорічні – 50 коп. Станом на 1915 рік діяли: бібліотека, показове поле, прокатні й зерноочисні пункти, розплідні пункти (бички, свині), племінні господарства птиці (кури, качки, гуси), шевсько-черевична майстерня та показовий садок [42].

Суми вступних і щорічних внесків залежали від спеціалізації, меж дії, кількості членів, «молодості» об'єднання тощо.

Таким чином, станом на 1915 рік у Хорольському повіті діяли 22 сільськогосподарські об'єднання (табл. 1). Вони становили майже 9% від загальної кількості сільськогосподарських товариств Полтавської губернії.

Таблиця 1.

**Товариства
сільськогосподарського спрямування
Хорольського повіту (1892–1914)**

Рік створення	Назва	Кількість
1892	Хорольське	1
1906	Білоцерківське	1
1909	Друге Брусівське, Зубанівське, Іванівське, Ново-Іванівське, Родионівське, Рокитянське, Худоліївське	7
1910	Вергунівське, Горошинське, Криворудське, Остап'ївське	4
1911	Великолипнягівське, Сухорабівське	2
1912	Балаклійське, Кузубо-Єлизаветинське, Оболонянське, Покровсько-Багачанське, Трубайцівське	5
1914	Подільське	1
1914	Устимівське	1

Ріст кількості сільськогосподарських товариств з 1909 по 1912 рік відбувався тому, що саме в цей період імперський уряд та місцеві органи влади стали бачити в них осередки, через які можна впливати на населення [39].

Аналіз даних таблиці 1 засвідчив, що 57,1% сільськогосподарських товариств у Хорольському повіті – волосні: Білоцерківське, Горошинське, Зубанівське, Криворудське, Оболонянське, Остап'ївське, Покровсько-Багачанське, Родионівське, Рокитянське, Худоліївське, Великолипнягівське; та сільські: Ба-

лакльйське, Сухорабівське, Іванівське, Кузубо-Єлизаветинське, Ново-Іванівське, Трубайцівське, Вергунівське, Подільське.

Таблиця 2.

**Сільськогосподарські товариства Хорольського повіту
станом на 1913 рік порівняно з об'єднаннями
сусідніх повітів**

Повіт	Кількість товариств	Кількість членів	Із них селян і козаків	
			письмених	неписьмених
Хорольський	14	747	588	82
Лубенський	12	628	382	35
Миргородський	17	1528	873	187

З наведених у таблиці 2 даних бачимо, що Хорольський повіт за кількісними та якісними показниками організації сільськогосподарських товариств не поступався таким великим сусіднім повітам, як Лубенський та Миргородський. Що стосується Лубенського повіту, то він навіть мав гірші показники по кількості малорайонних товариств, кількості членів та їх освіченості.

За соціальним складом зазначені товариства були об'єднаннями селян, учителів, духовенства, дворян, купців. Станом на 1911 рік 78,8% членів сільськогосподарських товариств Хорольського повіту припадало на землеробів, 4,9% – на землевласників, 9,9% – на осіб інтелігентних професій, 6,4% – на інших осіб [9]. Цікаво й те, що не існувало жодних перепон для членства жінок у товариствах.

У сучасних межах Хорольщини до 1917 року діяли такі сільськогосподарські товариства: Ново-Іванівське, Вергунівське, Кузубо-Єлизаветинське, Покровсько-Багачанське, Трубайцівське, Хорольське [43].

Основним джерелом фінансових надходжень були членські внески, приватна допомога з боку зацікавлених осіб, прибутки від організації заходів, дотації від державних органів та органів місцевого самоврядування [34]. Сільськогосподарські товари-

ства Хорольського повіту діяли в тісній співпраці з повітовим земством. Їх напрями співпраці: клопотання з боку сільськогосподарських товариств через земство про отримання грошових субсидій та позик із боку земської влади; посиljena участь у роботі земських органів; участь повітових та дільничних агрономів у засіданнях сільськогосподарських товариств; посередницька допомога земства в закупівлі сільськогосподарських знарядь, худоби, птиці, насіння. Представники товариств, як правило їхні голови, були членами економічної ради при земських зборах [34].

Хорольське повітове земство здійснювало витрати зі сприяння економічному добробуту сільськогосподарських об'єднань. Зокрема, на видачу допомоги Хорольському сільськогосподарському товариству – 1400 руб. [27]. Тому ж товариству на видання періодичного листка – 600 руб. [27]. На видачу допомоги п'ятнадцятьом раніше створеним товариствам – 750 руб., а трьом новим – 1200 руб. Для допомоги тринадцятьом товариствам на утримання секретарів – 4800 руб. При цьому однією з умов субсидювання був рівень освіти секретарів. Вони обов'язково повинні були мати сільськогосподарську освіту [9]. На утримання бібліотек при сільськогосподарських товариствах Полтавської губернії кошти виділялися лише двома повітовими земствами – Хорольським та Гадяцьким. При цьому субсидії становили 5 руб. на одне товариство [27]. На влаштування сільськогосподарських курсів – 700 руб. [27]. Виділялися кошти на організацію розплідних пунктів жеребців у повіті – 250 руб., на показову годівлю худоби – 200 руб., на розвиток показових городів – 100 руб., на 40 показових ділянок – 400 руб., на посадковий матеріал для одноосібних власників – 500 руб. Більш значні суми витрачали на утримання 18 племінних биків – 2340 руб., на влаштування і обладнання розплідних опорних пунктів – 6680 руб., на влаштування 60 показових полів і городів – 1225 руб.

Також земством виділялися кошти на преміювання експонатів селянських господарств – 400 руб., на витрати з участі Хорольського земства у 2-й Всеросійській кустарно-проми-

словій виставці в Києві з 29 травня по 15 жовтня – 750 руб., на поширення брошур і листків на сільськогосподарських читаннях – 300 руб., а також Макарію Мовчану на поїздку на курси шовківництва – 100 руб.

У звіті за 1913, 1914 роки Хорольська повітова земська управа повідомляла про виділення грошових авансів сільськогосподарським товариствам. 1913 року такий аванс видано Криворудському сільськогосподарському товариству в сумі 1350 руб. У 1914 році Іванівському сільськогосподарському товариству – 10 500 руб., Ново-Іванівському сільськогосподарському товариству – 1750 руб., Криворудському сільськогосподарському товариству – 1540 руб., Покровсько-Багачанському сільськогосподарському товариству – 750 руб., Устимівському сільськогосподарському товариству – 2750 руб., Оболенянському сільськогосподарському товариству – 1500 руб.

Згадка в «Отчёте Хорольской Уездной Земской Управы за 1914 год» про Устимівське сільськогосподарське товариство Семенівської волості, якому в 1914 році Хорольське повітове земство виділило аванс у сумі – 2750 руб., на даний час є єдиною, інших відомостей про це об'єднання авторами не виявлено [28].

Сучасний вигляд колишнього будинку Хорольської повітової земської управи на розі вулиць Незалежності та Воскресенської

Допомогу сільськогосподарським товариствам надавали: повітовий агроном Роберт Робертович Ланцький (від 1909), дільничні агрономи Олександр Іванович Гусєв (від 25 вересня 1912), Іван Васильович Лебедєв (від 1 травня 1910), Михайло Федорович Іванов (від 22 лютого 1911), Олександр Фірсович Роев (від 4 квітня 1913), сільськогосподарські старости Андрій Андрійович Пасльон (від 4 січня 1912), Євстафій Миколайович Мамай (від 14 листопада 1912), Микола Юхимович Максименко (від 1 березня 1911), Іван Степанович Придатко (від 6 грудня 1912), Петро Харитонович Новиков (від 3 жовтня 1912), Іван Мусійович Калюжний (від 15 грудня 1910).

Важливу роль у діяльності сільськогосподарських товариств Хорольського повіту відігравали економічні ради. Адже саме на їх засіданнях затверджували секретарів малорайонних сільськогосподарських товариств [26, с. 129]. Так, 13 березня 1913 року відбулося засідання економічної ради, присвячене, головним чином, розгляду попереднього кошторису, на якому було порушене клопотання перед Департаментом землеробства (складає кошторис) про зміну кошторису в зв'язку з рішенням скликаної Губернською земською управою наради.

Також на засіданні розглядались питання: 1) про відкриття філіальних відділень Земського складу при сільськогосподарських товариствах; 2) про виписку книг із сільськогосподарської тематики; 3) про організацію екскурсії на Київську сільськогосподарську виставку; 4) про розподіл жеребців і бугаїв.

Із першого питання ухвалена постанова про те, щоб до одного з наступних засідань була підготовлена доповідь про те, при яких сільськогосподарських товариствах доцільне відкриття філіальних відділень складу. З другого питання вирішили провести виписку популярних книг із сільськогосподарської тематики на комісійних засадах. Із третього питання ухвалили зробити запит до комітету виставки про те, чи можливо розраховувати на безкоштовне приміщення для

екскурсантів, до правління залізниці – про надання пільгового проїзду. З останнього питання постановили: наявних трьох бугаїв, буйних за норовом, обміняти на трьох бугаїв, оглянутих управою у М. М. Устимовича з доплатою йому від 300 до 350 руб.

Перед засіданням економічної ради призначили загальні збори Хорольського сільськогосподарського товариства для того, щоб разом із прибулим агрономічним персоналом обговорити організацію сільськогосподарської виставки в Хоролі.

Товариство зверталося з проханням до агрономічного персоналу про надання посильної допомоги з улаштування виставки і збору експонатів; до секретарів сільськогосподарських товариств – з тим, щоб вони на місцях знайшли можливість широко сповістити населення про виставку.

Розглядалось питання про те, щоб секретарі сільськогосподарських товариств постійно чергували на виставці й давали відповіді на запитання як експертної комісії, так і пересічних відвідувачів. Експертизи пропонувалося провести до відкриття заходу. Повітова земська управа у 1913 році виділяла кошти економічній раді: на заробітну платню писцю – 360 руб., на канцелярські витрати – 100 руб. [27].

Секретар Другого Брусівського сільськогосподарського товариства І. М. Калужний на одному із засідань товариства запропонував запросити по два представники від усіх сільських сходів Заїченської волості на збори об'єднання і зарахувати їх до числа дійсних членів без членських внесків, завдяки цьому населення швидше зрозуміє, що таке сільськогосподарське товариство, його мету та завдання [33].

Відомо, що в 1916 році Хорольське повітове земство запрошувало членів сільськогосподарських товариств на навчання на курсах з основ городництва, вирощування, заготівлі та зберігання насіння [33].

Важливими, на наш погляд, є відомості про адреси сільськогосподарських товариств регіону (табл. 3).

Таблиця 3.

**Поштові та залізничні адреси
сільськогосподарських товариств Хорольського повіту**

№	Назва с.-г. товариства	Рік створення	Поштова адреса	Залізнична адреса
1.	Балаклійське	1912	Білоцерківка	Ст. Сагайдак М-К-В* залізниці
2.	Білоцерківське	1906	Білоцерківка	Ст. Сагайдак М-К-В залізниці
3.	Великолипнягівське	1911	П. в. Семенівка, с. Великі Липняги	Ст. Веселий Поділ Пд.** залізниці
4.	Вергунівське	1910	Вергуни Клепацівської волості	Ст. Хорол Пд. залізниці
5.	Друге Брусівське	1910	Семенівка, 2-ге Брусове Заїченської волості	Ст. Веселий Поділ Пд. залізниці
6.	Горошинське	1910	Оболонь, с. Горошине	Ст. Веселий Поділ Пд. залізниці
7.	Зубанівське	1909	Остап'є, с. Зубані	Ст. Глобине Пд. залізниці
8.	Іванівське	1909	Оболонь, с. Іванівка	Ст. Веселий Поділ Пд. залізниці
9.	Казенно-Криворудське	1910	Семенівка, с. Казенна Крива Руда	Ст. Веселий Поділ Пд. залізниці
10.	Кузубо-Єлизаветинське	1912	Хорол, пошт. скр. Єньківського волосного правління	Ст. Хорол Пд. залізниці
11.	Ново-Іванівське	1909	Хорол, пошт. скр. № 36	Ст. Хорол Пд. залізниці
12.	Оболонянське	1912	Оболонь	Ст. Веселий Поділ Пд. залізниці
13.	Остапівське	1910	Остап'є	Ст. Сагайдак М-К-В залізниці
14.	Покровсько-Багачанське	1912	Хорол, с. Покровська Багачка	Ст. Хорол Пд. залізниці
15.	Родионівське	1909	Білоцерківка, с. Родионівка	Ст. Хорол Пд. залізниці
16.	Рокитянське	1909	Семенівка	Ст. Веселий Поділ Пд. залізниці

*М-К-В – Московсько-Києво-Воронезька залізниця.

**Пд. – Південна залізниця.

Продовження таблиці 3.

№	Назва с.-г. товариства	Рік створення	Поштова адреса	Залізнична адреса
17.	Сухорабівське	1911	Остап'є	Ст. Решетилівка М-К-В залізниці
18.	Трубайцівське	1912	Хорол, с. Трубайці Хорольської волості	Ст. Хорол Пд. залізниці
19.	Хорольське	1892	Хорол	Ст. Хорол Пд. залізниці
20.	Худоліївське	1909	Хорол, с. Худоліївка Худоліївської волості	Ст. Веселий Поділ Пд. залізниці

Поштово-телеграфна контора в Хоролі. Фото початку ХХ ст.

Усі сільськогосподарські товариства мали у своєму розпорядженні показові поля, які субсидювалися в тому числі й за рахунок земства. Станом на 1.01.1912 року найбільша кількість показових полів серед сільськогосподарських товариств Полтавської губернії припадала саме на Хорольський повіт [9]. Їх тут було 32, а в 1915 році – 48. Слід зазначити, що на всю Полтавську губернію славалося показове поле Білоцерківського сільськогосподарського товариства, а також показові поля С. Ф. Козакова, П. К. Щербаня та О. В. Щура. На різного

Залізнична станція в Хоролі. Фото В. Маковського 1910 р.

рівня сільськогосподарських виставках (повітові, губернські) вони отримували почесні нагороди (листи), надто на такий престижний виставці, як та, що була організована Полтавським сільськогосподарським товариством у Полтаві в 1909 році. Показових ділянок у Хорольському повіті було 158, а показових городів – 6, найбільше по Полтавській губернії [9].

Показові поля складались виключно з чотирипільних сівозмін, тоді як переважна частина селянських господарств не лише повіту, а й усієї губернії мала трипільні сівозміни. Схеми найкращих показових полів свідчать про їх ведення на досить високому агроекономічному рівні.

Показові ділянки були представлені головним чином люцерниками [9]. Їх на теренах повіту нараховувалось теж найбільше по губернії. Вони призначались для пропаганди присадибного травосіяння, особливо для отримання високоякісних кормів при стійловому утриманні сільськогосподарських тварин, надто великої рогатої худоби. При цьому люцерну скошу-

вали вранці в кількості, необхідній для денного згодовування. Прив'язану зелену масу змішували із соломкою ярових злаків і в такому вигляді згодовували тваринам [9]. Насіння для закладання показових люцерників відпускалось в основному через земство. Воно зменшувало на половину вартість посівного матеріалу, а в деяких випадках роздавало й зовсім безкоштовно. Так само відпускались мінеральні добрива для використання на показових полях [9]. Лідирувало із закладання показових люцерників Родионівське сільськогосподарське товариство. Лише в 1914 році його члени заклали 30 люцерників, адже, як тоді писали: «Семена для этого брались нарасхват» [24, с. 42]. Показові городи закладались на землях членів товариства і оброблялись їх власниками. Такий підхід до цієї справи в Полтавській губернії був притаманний лише для сільськогосподарських товариств Хорольського повіту. Виключенням став показовий город Іванівського сільськогосподарського товариства.

За сприяння Хорольського земства сільськогосподарські об'єднання на місцях організовували розплідні пункти вели-

кої рогатої худоби, коней, овець, свиней і птиці. За їх кількістю сільськогосподарські товариства Хорольщини були теж на одному з провідних місць (четвертому) в Полтавській губернії. Ефективне використання розплідних пунктів відігравало важливу роль у діяльності сільськогосподарських товариств: Балаклійського, Білоцерківського, Вергунівського, Велико-Липнягівського, Горошинського, Другого Брусівського, Зубанівського, Іванівського, Криворудського, Кузубо-Єлизаветинського, Ново-Іванівського, Оболонянського, Покровсько-Багачанського, Родионівського, Рокитянського, Трубайцівського, Худоліївського. Для зручності на сторінках журналу «Вестник Хорольского Общества Сельского Хозяйства» було надруковано звіт повітової земської управи про місцезнаходження та склад розплідних пунктів Хорольського повітового земства станом на 01.01.1915 рік.

Систематично видавався аванс утримувачам Семенівського пункту Лейбі та Рахмаїлу Юдилевичам, зокрема в 1914 році – 300 руб., у 1915-му – 800 руб. [28].

Із звіту про прибуток і витрати на племінних тварин. Прибутку в 1913 році від сільськогосподарських товариств і приватних осіб – 170 руб.: за запліднення жеребця при Павлівському пункті запліднення, за проданих баранів та бика, від Ново-Іванівського сільськогосподарського товариства за лишки на утримання жеребця.

Витрати у 1913 році: М. М. Сахно-Устимовичу доплата за обмін трьох биків – 350 руб. Крім того, за доставку биків – 77 руб. 58 коп., за доставку жеребця – 63 руб. 89 коп., за доставку свиней – 4 руб. 73 коп. На утримання жеребця при Зубанівському сільськогосподарському товаристві, друк бланків – 27 руб. 50 коп., інші – 106 руб. 74 коп. Усього – 680 руб. 42 коп. [28].

Із звіту щодо влаштування розплідних пунктів. У 1913 році перераховано з книги повітового збору за кошторисом на 1913 р. – 2123 руб. 36 коп. Витрачено в 1913 році 2123 руб. 36 коп. На 1 січня 1914 року залишку не було [27].

У 1914 році видано криворудському пунктоутримувачу Сидоренку 200 руб., оболонянському пунктоутримувачу Чубу – 200 руб., родионівському пунктоутримувачу Яловенку – 100 руб.

За фінансової чи організаційної допомоги Хорольського земства товариства купували сільськогосподарські механізовані пристрої та реманент, використання яких покращувало обробіток ґрунту та сприяло підвищенню показників урожайності окремих культур. Усі придбані машини та знаряддя зберігались на організованих товариствами або земством складах, що являли собою окремі приміщення. Завідувачі складів – члени сільськогосподарського об'єднання зобов'язані були складати списки селян, які брали в оренду сільськогосподарський інвентар. На складах зберігалися: плуги, сівалки, молотарки, віялки сортувальні та інше знаряддя. Слід відмітити, що сільськогосподарські товариства Хорольського повіту були найбільш забезпеченими в Полтавській губернії сільськогосподарською технікою [9]. В середньому на товариство припадало 9–10 таких знарядь, коли, наприклад, у Лохвицькому повіті – лише 3–4. Особливо забезпеченими товариства Хорольщини були засобами для обробітку ґрунту, тріерами, рядковими сівалками. Усе це значно підвищувало культуру землеробства в повіті, сприяло кращому розвитку рослинництва. Станом на 1911 рік у Хорольському повіті було найбільше в губернії площ, засіяних рядковими сівалками. За їх прокат товариства в зазначеному році заробили 1636 руб., найбільше в Полтавській губернії [9].

Зі звіту про діяльність складу землеробських знарядь і машин, що належали Хорольському земству, дізнаємося, що фірми Р. і Т. Ельворті й Гельферіх-Саде мали свої представництва на ст. Ромодан і в Семенівці.

Усе викладене вище – найкраще свідчення зміни культури землеробства на Хорольщині, того, що саме під впливом членів сільськогосподарських товариств відбувався якісний ріст показників рослинницької галузі повіту. Наведені в таблиці 4 дані доводять це як на рівні дрібних господарств, так і на рівні

економій. Вони переконують нас у тому, що по всіх провідних тогочасних польових культурах дрібні господарства значною мірою відставали від економій.

Таблиця 4.

Врожайність хлібів у Хорольському повіті станом на 1904 рік

Культура	Врожайність, пудів із десятини	
	У дрібних господарствах	В економіях
Жито	51	93
Пшениця ярова	65	97
Овес	53	79
Гречка	15	30
Просо	31	40

Повітові агрономи зобов'язувались брати участь у засіданнях місцевих сільськогосподарських товариств. Вони виголошували доповіді, відповідали на запитання, знайомили селян із новими методами господарювання, асортиментом нових видів посівного матеріалу, новими породами худоби, птиці тощо.

У багатьох випадках активна роль повітового агронома ставала стимулом до організації сільських об'єднань, наприклад, як згадувалося раніше, робота Р. Р. Ланцького при створенні Покровсько-Багачанського сільськогосподарського товариства.

У разі отримання субсидії від повітового земства сільським товариством дільничний агроном входив до складу товариства [34].

Отже, можемо констатувати, що більшість сільськогосподарських товариств Хорольського повіту (як у волосних центрах, так і в окремих селах) виникли в 1909–1912 роках. Їх виконавчими органами були президії та ради. Очолювали сільськогосподарські об'єднання голови та секретарі. Соціальний склад був таким: селяни, поміщики, вчителі та інші верстви населення.

Важливою була співпраця товариств із Хорольським повітовим земством. Від цього великою мірою залежала результативність роботи, її якісні показники.

**ПРОСВІТНИЦЬКА
ДІЯЛЬНІСТЬ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ТОВАРИСТВ
ХОРОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ
(1909–1917)**

У чому ж полягала просвітницька діяльність сільськогосподарських товариств Хорольського повіту?

Найперше на бібліотеки товариств покладалися завдання просвітництва в галузі агрокультури, популяризації прибуткових сільськогосподарських рослин, високопродуктивних порід худоби, передових агротехнічних заходів у поміщицькому та селянському господарствах, на дослідних полях, городах, у садах тощо.

У середньому на одну бібліотеку припадало понад 50 видань. Більшість бібліотек сільськогосподарських товариств формувалися шляхом безоплатного отримання видань від Департаменту землеробства та губернського земства, фонди наступних категорій бібліотек комплектувалися за змішаним принципом шляхом придбання сільськогосподарської літератури за кошти товариства. Вважалося, що бібліотека з 50 книг може задовольнити потреби населення. Найбільш популярними вважалися періодичні видання: «Вестник Хорольского Общества Сельского Хозяйства», «Земледелец», «Хлібороб», «Хуторянин». Разом із каталогами продукції різних фірм їх можна було знайти майже в кожній книгозбірні. Як правило, посаду бібліотекаря займав секретар товариства. Деякі товариства ве-

ли активну пропаганду друкованих видань шляхом їх продажу. Такий досвід мало Родионівське товариство. Влітку 1911 року його члени провели продаж сільськогосподарської літератури та спеціально виданого листка-метелика. Цей захід відбувся в пам'ять про Тараса Шевченка. За винагороду на нього був запрошений кобзар, який співав пісні на слова Великого поета [23].

Відомо, що сільськогосподарські товариства губернії ініціювали відкриття ремісничих навчальних майстерень [35]. Вони здійснювали це обіруч із земствами, надаючи згаданим закладам не лише кошти, а й приміщення. Сільськогосподарські товариства Хорольщини теж проводили аналогічну роботу.

Іванівська ткацька майстерня відкрита 22 листопада 1912 року. Знаходилася в підпорядкуванні Іванівського сільськогосподарського товариства і під загальним наглядом Хорольської земської управи. У 1912 році майстерня займала одну зручну кімнату в будівлі церковнопарафіяльної школи. Викладачка ремесла – Марія Андріївна Римар, яка закінчила Дігтярівську навчально-ткацьку майстерню. Учениць у 1912 році чотири, а саме: Агафія Максимівна Векленко, 12 років, навчалася 1 рік; Ганна Семенівна Крот, 15 років, навчалася 1 рік; Марія Григорівна Петрова, 13 років, навчалася 2 роки; Наталія Степанівна Плисова, 13 років, навчалася 1 рік. Усі вони селянки, жителі Іванівки, закінчили народну школу. Ученицями були виготовлені у вказаному році такі вироби: 5 селянських скатертин ціною 2 руб. 60 коп. (усього на 13 руб.), 1 селянська скатертина по 28 коп. (усього 28 коп.), 3 переборних рушники по 2 руб. 15 коп. (усього 6 руб. 45 коп.), а також різні рушники, серветки тощо на загальну суму 67 руб. 59 коп.

Грошовий звіт. Прибуток. Залишилось на 1 січня 1913 року 39 руб. 78 коп. Допомога Хорольського земства на оплату праці викладачки ремесла – 300 руб. Виручено майстернею за виконані замовлення – 43 руб. 55 коп. Усього – 383 руб. 33 коп.

Видатки. Викладачці ремесла – 300 руб. Утримання приміщення майстерні – 15 руб. 66 коп. Квартира для майстрині та проїзд її в Іванівку – 40 руб. Усього – 362 руб. 44 коп.

У 1913 році земством виділено 300 руб. на утримання майстерні [27].

Теслярсько-колісна навчальна майстерня діяла з 1906 року. З 1 січня 1912 року, згідно з постановою Хорольського земського зібрання, знаходилась у безпосередньому віданні Іванівського сільськогосподарського товариства при загальному керівництві земської управи. Містилась у власному приміщенні, яке цілком відповідало своєму призначенню [27]. Будівля була влаштована за кошти місцевого землевласника Леоніда Олександровича Милорадовича. Приміщення не могло вмістити більше 8 учнів. Курс навчання трирічний. Заняття проводилися цілий рік, тривали 12 годин на добу з перервами на обід і сніданок. Наприкінці року призначалися іспити і видавалося свідоцтво про проходження курсу навчання. Випускникам видавали інструменти на 5 руб. За час існування майстерні в ній навчалися 20 хлопчиків. Їх середній вік становив 15 років. У 1906 році в майстерні навчалися 8 осіб, які закінчили народну школу, всі селяни, мешканці с. Іванівка.

Викладач ремесла – Кіндрат Федорович Крот, який закінчив Хорольську ремісничу майстерню. Провчившись 1,5 року, працював при Хорольській ремісничій майстерні, два роки – в каретній майстерні Орлова в м. Хорол. В Іванівській майстерні служив від 20 жовтня 1908 року.

Протягом 1913 року учні виготовляли колеса, вікна, просапники, лутки та інші предмети господарського і домашнього призначення. Леонідом Олександровичем Милорадовичем, який особливо турбувався про майстерню, був укладений капітал до Кременчуцького відділення Державного банку в сумі 2500 руб., процентами з якого й користувався заклад, отримуючи щорічно відсотками 83 руб. 12 коп.

Грошовий звіт. Прибуток. Залишилось на 1 січня 1913 року 55 руб. 9 коп. Допомога Хорольського земства на оплату праці

викладачеві ремесла – 240 руб. Виручено за замовлення і виробу майстерні – 244 руб. 29 коп. Відсотки з капіталу майстерні в 2500 руб. – 83 руб. 12 коп. Усього – 622 руб. 50 коп.

Видатки. Оплата праці завідувачу майстернею за 1912 та 1913 роки – 71 руб. Оплата праці викладачеві ремесла – 264 руб. Утримання приміщення майстерні – 16 руб. 57 коп. Купівля предметів виробництва – 36 руб. 40 коп. Купівля різного матеріалу для виробництва з доставкою – 147 руб. 92 коп. Виплачено за фарбування бігунка – 4 руб. Витрати по виставці – 7 руб. 67 коп. Усього – 546 руб. 99 коп.

На утримання майстерні в 1913 році земством виділено 240 руб. [27].

Родионівська ткацька майстерня існувала від 12 травня 1913 року. Розміщувалась вона в найманому приміщенні, займала дві кімнати. Приміщення було незручним і тісним. Майстерня знаходилася в безпосередньому віданні Родионівського сільськогосподарського товариства і під загальним наглядом Хорольської земської управи. Викладачка ремесла – Єлизавета Антонівна Арендаренко. Закінчила Дігтярівську школу ткацтва і служила від 15 січня по 15 травня 1913 року в Миргородському повіті, а від 12 травня – в Родионівці.

У 1913 році майстерню відвідували вісім учениць, усі селянки: Секлитикія Пелешенко, закінчила народну школу, 15 років, жителька с. Родионівка; Онисія Коблик, не закінчила народну школу, 13 років, жителька с. Родионівка; Олена Олексієнко, не закінчила народну школу, 14 років, жителька с. Родионівка; Марія Яловенко, закінчила народну школу, 13 років, жителька с. Родионівка; Оксана Олексієнко, не закінчила народну школу, 16 років, жителька, с. Родионівка; Надія Варченко, не закінчила народну школу, 15 років, жителька х. Іванівка; Марфа Бибченко, не закінчила народну школу, 16 років, жителька х. Жукове; Ганна Макоїдина, не закінчила народну школу, 15 років, жителька с. Попове.

Навчальних днів у звітному році – 135. У районі діяльності Родионівського сільськогосподарського товариства особливо

спостерігалось прагнення жителів навчати своїх дітей ткацтву. Незважаючи на те, що майстерня існувала короткий час і її відвідували вісім учениць, чекали черги вступити на навчання 30 осіб. Прийняти більше восьми не могли через недостатню кількість верстатів. Навчалися по троє-четверо на кожному верстаті, дотримуючись суворої черги. Товариство за відсутності коштів не могло задовольнити потреби населення свого району. У звітному періоді виготовлено: ковдри літні – 5 шт., серветки – 24 шт., рушники – 10 шт., дорожки кімнатні – 31 аршин* тощо.

Грошовий звіт. Прибуток. Допомога від Хорольського земства на оплату праці викладачці ремесла – 190 руб. 83 коп. Допомога на обладнання – 200 руб. Отримано майстернею за виробі – 13 руб. 63 коп. Усього – 404 руб. 46 коп.

Видатки. Оплата праці викладачці ремесла – 190 руб. 83 коп. Утримання приміщення майстерні – 5 руб. 75 коп. Купівля предметів виробництва – 102 руб. 27 коп. Купівля різних матеріалів для виробництва – 62 руб. 4 коп. Ремонт верстатів – 2 руб. Усього – 383 руб. 56 коп.

У 1913 році земством виділено 500 руб. на утримання цієї майстерні [27].

В «Отчёте Хорольской Уездной Земской Управы за 1913 год» уміщено звіт Вергунівської шевської навчальної майстерні. По витратах позика Вергунівському сільськогосподарському товариству – 66 руб. 29 коп., залишається на 1-ше січня 1914 року 408 руб. 97 коп., а разом із позикою Вергунівському сільськогосподарському товариству – 475 руб. 40 коп. Навчальна майстерня функціонувала від 1912 року, перебувала в безпосередньому віданні Вергунівського сільськогосподарського товариства. Розміщувалася в приміщенні Вергунівського сільськогосподарського товариства, займала одну кімнату довжиною 7 аршинів, шириною 5 аршинів і висотою 4 аршини. Викладав ремесло Андрій Микитович Полтавець, мав домашню освіту, служив у майстерні з 1912 року [27].

*1 аршин – 71,12 см.

Ново-Іванівська ткацька майстерня відкрита в 1913 році, перебувала в безпосередньому підпорядкуванні Ново-Іванівського сільськогосподарського товариства і під загальним наглядом Хорольської земської управи. Розміщувалася в найманому приміщенні, в одній кімнаті розміром 7 х 7 х 3 аршини. Приміщення було тісним, темним і вкрай незручним. Через це навчалися лише три учениці: Марія Волошина, освічена, 14 років, жителька с. Ново-Іванівка; Марія Дзюба, освічена, 15 років, жителька х. Вербіне; Ірина Тур, освічена, 13 років, жителька с. Ново-Іванівка. Жодна з них не закінчила народної школи. Навчальних днів було 82. Викладачка ремесла – Єфросинія Іллівна Ільяшенко, яка здобула професійну освіту в Дігтярівській ткацькій школі, на службі з 1913 року. Майстернею в 1913 році виготовлено такі вироби: 20 аршинів полотна лляного шириною 17 аршинів по 22 коп. на суму 9 руб. 60 коп., 9 шт. рушників довжиною 2,5 аршина по 50 коп. на суму 4 руб. 50 коп., 3 шт. рушників довжиною 3 аршини по 90 коп. на суму 2 руб. 70 коп., 25 аршинів полотна лляного шириною 20 вершків* по 45 коп. на суму 11 руб. 25 коп., 25 аршинів рушникового полотна шириною 10 вершків по 22 коп. на суму 5 руб. 50 коп. Усього на 33 руб. 55 коп.

Грошовий звіт. Надходження від Хорольського земства – 300 руб. на оплату праці викладачки ремесла та 200 руб. на обладнання. Отримано за вироби майстерні – 50 руб. Із коштів Ново-Іванівського сільськогосподарського товариства – 48 руб. 25 коп. Усього – 548 руб. 25 коп.

У 1913 році на утримання цієї майстерні земством було виділено 500 руб. [27].

Періодичні друковані видання повітових сільськогосподарських товариств є важливим джерелом інформації про особливості діяльності цих громадських об'єднань.

«Вестник Хорольского Общества Сельского Хозяйства» лише частково розкриває кількісний та якісний стан мережі ста-

*1 вершок – 4,4 см.

тутніх сільських товариств, у тому числі й сільськогосподарських, початку XX століття. На відміну від інших повітових чи губернських видань, його сторінки насичені матеріалами про життя селянства регіону [33].

Газета «Рада» (№ 20 від 24 січня 1913 р., с. 3) повідомляла, що з 1911 року в Хоролі місцеве сільськогосподарське товариство видає журнал «Вестник Хорольскаго Общества Сельскаго Хозяйства» [10]. Він виходив один раз на два тижні й коштував 50 коп. на рік. Мета журналу: вивести хлібороба з темряви на ясний шлях, відвернути його від прадідівського звичаю обробляти землю. Редактор – О. Л. Вишемірський. Адреса редакції: Хорол, Полтавська губернія, Земська управа, Бюро сільськогосподарського товариства.

Під час Першої світової війни редактором «Вестника Хорольскаго Общества Сельскаго Хозяйства» був Іван Захарович Велецький.

Часопис виходив по 1917 рік у друкарні Ш. Д. Хайкіна спочатку українською, а від 1914 року і російською мовами. Мав цікаві та змістовні додатки, серед яких: «Южно-Русский Сельско-Хозяйственный Календарь» (1912), «Украинский Календарь» (1915–1916) і «Хліборобський порадник», що були вельми популярні серед селян не лише Хорольського, але й сусідніх повітів.

На сторінках «Вестника Хорольскаго Общества Сельскаго Хозяйства» друкувалися матеріали, які популяризували ідею вигідності й необхідності гуртування селян у сільськогосподарські товариства; розкрива-

ГЛАВ
II-й
ИЗДАНИЕ

ВѢСТНИКЪ

Хорольскаго Об-ва Сельскаго Хозяйства.

1912

ДВУХМЕСЯЧНИЙ
журнал рациональнаго сельскаго хозяйства и общественной жизни,
издающийся по следующеи программе.

- I. Наилучшия распоряженія Правительства по отношению хозяйства и общ. дел, приносящія пользу, сообщенія о нововведеніях.
- II. Статьи по сельскому хозяйству и с.с. промышленности.
- III. Попробованные методы работы, их успехи и практическое их применение.
- IV. Распространеніе сел. зап. знаний и сообщенія о разн. способах их приложенія къ улучшенію сельскаго хозяйства.
- V. Сообщенія о разн. способах улучшенія сельскаго хозяйства и выведенія сел. массы из темноты.
- VI. Очерки о жизни сельскаго хозяйства и о сел. управленіи.
- VII. Очерки о жизни сельскаго хозяйства и о сел. управленіи.
- VIII. Очерки о жизни сельскаго хозяйства и о сел. управленіи.
- IX. Очерки о жизни сельскаго хозяйства и о сел. управленіи.
- X. Очерки о жизни сельскаго хозяйства и о сел. управленіи.
- XI. Очерки о жизни сельскаго хозяйства и о сел. управленіи.
- XII. Очерки о жизни сельскаго хозяйства и о сел. управленіи.

Выбери съ № 1-го, будетъ разосланъ всѣмъ, подписавшимъ, съ нѣмъ безплатнаго приложенія.

Южно-Русский Сел.-Хоз. Календарь на 1912 годъ,
в также календарь для сел. хозяйства по всѣмъ возможностямъ.

Новые издаванія, издаваемыя съ 1 Января 1912 г., выдаютъ БЕЗПЛАТНО разосланымъ подписавшимъ. Выдаютъ ихъ ПО Т. ОРЕДАНІЕМЪ РАЗН. ИЗДАТЕЛЕЙ НАСТОЯЩЕГО КЛЮЧЕВЪ, по адресу, означенному ниже по прилагаем. Отправь при Южномъ Комитетѣ Губ. Управ. Землеустр. и Землед.

Подписная плата 50 коп. въ годъ.

ОБЪЯВЛЕНІЯ ПРИНИМАЮТСЯ ПО СЛѢД. ТАКСѢ:

При однократномъ печатаніи, по 1-му числу	При повторномъ отъ 2 до 6 разъ	При повторномъ отъ 7 до 12 разъ	При повторномъ отъ 13 до 24 разъ	При повторномъ отъ 25 до 48 разъ
1 строка — 2 р.	1 строка — 1 р.	1 строка — 1 р.	1 строка — 1 р.	1 строка — 1 р.
2 строка — 4 р.	2 строка — 2 р.	2 строка — 2 р.	2 строка — 2 р.	2 строка — 2 р.
3 строка — 6 р.	3 строка — 3 р.	3 строка — 3 р.	3 строка — 3 р.	3 строка — 3 р.
4 строка — 8 р.	4 строка — 4 р.	4 строка — 4 р.	4 строка — 4 р.	4 строка — 4 р.
5 строка — 10 р.	5 строка — 5 р.	5 строка — 5 р.	5 строка — 5 р.	5 строка — 5 р.
6 строка — 12 р.	6 строка — 6 р.	6 строка — 6 р.	6 строка — 6 р.	6 строка — 6 р.
7 строка — 14 р.	7 строка — 7 р.	7 строка — 7 р.	7 строка — 7 р.	7 строка — 7 р.
8 строка — 16 р.	8 строка — 8 р.	8 строка — 8 р.	8 строка — 8 р.	8 строка — 8 р.
9 строка — 18 р.	9 строка — 9 р.	9 строка — 9 р.	9 строка — 9 р.	9 строка — 9 р.
10 строка — 20 р.	10 строка — 10 р.	10 строка — 10 р.	10 строка — 10 р.	10 строка — 10 р.
11 строка — 22 р.	11 строка — 11 р.	11 строка — 11 р.	11 строка — 11 р.	11 строка — 11 р.
12 строка — 24 р.	12 строка — 12 р.	12 строка — 12 р.	12 строка — 12 р.	12 строка — 12 р.
13 строка — 26 р.	13 строка — 13 р.	13 строка — 13 р.	13 строка — 13 р.	13 строка — 13 р.
14 строка — 28 р.	14 строка — 14 р.	14 строка — 14 р.	14 строка — 14 р.	14 строка — 14 р.
15 строка — 30 р.	15 строка — 15 р.	15 строка — 15 р.	15 строка — 15 р.	15 строка — 15 р.
16 строка — 32 р.	16 строка — 16 р.	16 строка — 16 р.	16 строка — 16 р.	16 строка — 16 р.
17 строка — 34 р.	17 строка — 17 р.	17 строка — 17 р.	17 строка — 17 р.	17 строка — 17 р.
18 строка — 36 р.	18 строка — 18 р.	18 строка — 18 р.	18 строка — 18 р.	18 строка — 18 р.
19 строка — 38 р.	19 строка — 19 р.	19 строка — 19 р.	19 строка — 19 р.	19 строка — 19 р.
20 строка — 40 р.	20 строка — 20 р.	20 строка — 20 р.	20 строка — 20 р.	20 строка — 20 р.
21 строка — 42 р.	21 строка — 21 р.	21 строка — 21 р.	21 строка — 21 р.	21 строка — 21 р.
22 строка — 44 р.	22 строка — 22 р.	22 строка — 22 р.	22 строка — 22 р.	22 строка — 22 р.
23 строка — 46 р.	23 строка — 23 р.	23 строка — 23 р.	23 строка — 23 р.	23 строка — 23 р.
24 строка — 48 р.	24 строка — 24 р.	24 строка — 24 р.	24 строка — 24 р.	24 строка — 24 р.
25 строка — 50 р.	25 строка — 25 р.	25 строка — 25 р.	25 строка — 25 р.	25 строка — 25 р.
26 строка — 52 р.	26 строка — 26 р.	26 строка — 26 р.	26 строка — 26 р.	26 строка — 26 р.
27 строка — 54 р.	27 строка — 27 р.	27 строка — 27 р.	27 строка — 27 р.	27 строка — 27 р.
28 строка — 56 р.	28 строка — 28 р.	28 строка — 28 р.	28 строка — 28 р.	28 строка — 28 р.
29 строка — 58 р.	29 строка — 29 р.	29 строка — 29 р.	29 строка — 29 р.	29 строка — 29 р.
30 строка — 60 р.	30 строка — 30 р.	30 строка — 30 р.	30 строка — 30 р.	30 строка — 30 р.
31 строка — 62 р.	31 строка — 31 р.	31 строка — 31 р.	31 строка — 31 р.	31 строка — 31 р.
32 строка — 64 р.	32 строка — 32 р.	32 строка — 32 р.	32 строка — 32 р.	32 строка — 32 р.
33 строка — 66 р.	33 строка — 33 р.	33 строка — 33 р.	33 строка — 33 р.	33 строка — 33 р.
34 строка — 68 р.	34 строка — 34 р.	34 строка — 34 р.	34 строка — 34 р.	34 строка — 34 р.
35 строка — 70 р.	35 строка — 35 р.	35 строка — 35 р.	35 строка — 35 р.	35 строка — 35 р.
36 строка — 72 р.	36 строка — 36 р.	36 строка — 36 р.	36 строка — 36 р.	36 строка — 36 р.
37 строка — 74 р.	37 строка — 37 р.	37 строка — 37 р.	37 строка — 37 р.	37 строка — 37 р.
38 строка — 76 р.	38 строка — 38 р.	38 строка — 38 р.	38 строка — 38 р.	38 строка — 38 р.
39 строка — 78 р.	39 строка — 39 р.	39 строка — 39 р.	39 строка — 39 р.	39 строка — 39 р.
40 строка — 80 р.	40 строка — 40 р.	40 строка — 40 р.	40 строка — 40 р.	40 строка — 40 р.
41 строка — 82 р.	41 строка — 41 р.	41 строка — 41 р.	41 строка — 41 р.	41 строка — 41 р.
42 строка — 84 р.	42 строка — 42 р.	42 строка — 42 р.	42 строка — 42 р.	42 строка — 42 р.
43 строка — 86 р.	43 строка — 43 р.	43 строка — 43 р.	43 строка — 43 р.	43 строка — 43 р.
44 строка — 88 р.	44 строка — 44 р.	44 строка — 44 р.	44 строка — 44 р.	44 строка — 44 р.
45 строка — 90 р.	45 строка — 45 р.	45 строка — 45 р.	45 строка — 45 р.	45 строка — 45 р.
46 строка — 92 р.	46 строка — 46 р.	46 строка — 46 р.	46 строка — 46 р.	46 строка — 46 р.
47 строка — 94 р.	47 строка — 47 р.	47 строка — 47 р.	47 строка — 47 р.	47 строка — 47 р.
48 строка — 96 р.	48 строка — 48 р.	48 строка — 48 р.	48 строка — 48 р.	48 строка — 48 р.
49 строка — 98 р.	49 строка — 49 р.	49 строка — 49 р.	49 строка — 49 р.	49 строка — 49 р.
50 строка — 100 р.	50 строка — 50 р.	50 строка — 50 р.	50 строка — 50 р.	50 строка — 50 р.

Для лиц, желающихъ труд. и сел. справ.

Подписка принимается въ каждой изъ редакцій: г. Хоролъ, Полтавской губерніи, Земской Управы, Бюро Общества Сельскаго Хозяйства.

Редакторъ А. Л. ВЫШЕМИРСКИЙ.

лися напрями діяльності цих організацій та пояснювалися доступною і зрозумілою мовою переваги такого об'єднання для простого селянина.

Від другої половини 1914 року, зважаючи на появу в журналі військових публікацій, кількість агітаційно-пропагандистських та звітно-інформаційних матеріалів про діяльність сільськогосподарського товариства помітно зменшилась.

«Вестник Хорольскаго Общества Сельскаго Хозяйства» (№ 21 від 1 листопада 1914 р., с. 20) повідомляв про три війни: війну з німцями; війну з п'янством; війну з неосвіченістю.

Видання інформувало читачів про те, що агроном 3-ї дільниці (Хорольська, Клепачівська, Новоаврамівська і Покровсько-Багачанська волості) Іван Васильович Лебедєв і 13 селян з 12 травня по 1 червня 1914 року командируються «Русским зерном» в Моравію для огляду й вивчення місцевих господарств.

У 1913 році відбулося засідання правління сільськогосподарського товариства, на якому вирішили друкувати в журналі статті українською мовою. Бо до цього дозволялося розміщувати статті лише російською мовою.

На сторінках «Вестника Хорольскаго Общества Сельскаго Хозяйства» висвітлювалися питання створення і початку діяльності Всеросійської сільськогосподарської палати. Вказувалося, що представництво аграріїв розрізненими об'єднаннями і сільськогосподарськими товариствами призводило до конкуренції між ними в прагненні спрямувати сили держави на свою користь. Їхня згуртованість в одній громадській організації мала сформувати авторитарну думку і створити гідне суспільне представництво аграрного капіталу [46]. Член Державної Думи С. М. Богданов наголошував, що необхідно якнайшвидше створити об'єднану сільськогосподарську організацію для захисту спеціальних інтересів сільського господарства [46].

На відкриття Всеросійської сільськогосподарської палати 14 грудня 1912 року в Імператорському сільськогосподарському музеї (Санкт-Петербург, Фонтанка, 10) зібралися понад 50 осіб.

Захід відкрив статс-секретар О. С. Єрмолов як керівник організаційного комітету палати, якого й обрали її першим головою, а товаришем голови став професор С. М. Богданов. Завдання новоствореної організації високопосадовець визначив так: представництво та захист спільних інтересів сільського господарства в країні, з'ясування його потреб; розробка заходів стосовно його розвитку; сприяння земствам, громадським організаціям і сільським господарям в аграрній діяльності [46].

Активно схвалювали відкриття Всеросійської сільськогосподарської палати громадські об'єднання, зокрема Хорольське сільськогосподарське товариство висловило побажання, щоб «таке важливе для сільського господарства починання не зазнало бюрократичної опіки і не втратило таким чином своєї життєвої сили» («Вестник Хорольскаго Общества Сельскаго Хозяйства». – 1913. – Вип. 1. – С. 18).

Статут відділу бджільництва при Хорольському товаристві сільського господарства був зареєстрований 13 листопада 1914 року [45]. Відділ регулярно проводив свої засідання, на яких обговорювалися питання необхідності об'єднання всіх бджолярів повіту та можливої допомоги щодо поширення бджолярства як допоміжного виду господарювання. У серпні 1916 року відділ, зважаючи на несприятливі погодні умови та можливість загибелі великої кількості бджіл через відсутність кормової бази, звернувся до Хорольської повітової земської управи з проханням виділити 1000 пудів* цукру на підтримку бджолярів. У 1915 – 1916 роках у Хоролі побачив світ «Отчёт о деятельности инструктора пчеловодства и шелководства по Хорольскому уезду» [16–17].

Від 1906 року на Хорольщині почало діяти насіннєве господарство і розсадник О. Л. Вишемірського. Вони знаходились на х. Третьякове Єньківської волості (телефон № 35), а магазин – у Хоролі на Базарній площі, будинок Гінессіна.

*1 пуд – 16,38 кг.

Хорольський земський статистик Тимофій Сидорович Бريدун у своїй праці «м. Хорол та його повіт» під час опису Єн-ківської волості згадував, що за дві версти від с. Андріївка, біля невеличкої балки притулилось невелике поселення Третьякове,

а навпроти була поміщицька садиба, котра належала Вірі Костянтинівні Вишемірській. Вона доводилась поміщиці Третьяковій племінницею, тому й одержала після смерті останньої 160 десятин землі із садибою. Чоловік Вишемірської був на військовій службі. Оселившись у маєтку Третьякової, розпочав господарювати, що вимагало неабияких знань та вели-

кої кількості робітників. Інтерес до господарювання у Вишемірського був надзвичайним, а знань не вистачало. На 50 десятинах землі він заснував велике насіннєве господарство та шкільку овочевих дерев... [2, с. 72–73].

Господарство О. Л. Вишемірського насіннєвий та посадковий матеріал висилало поштою в необмеженій кількості. Рекламувалося воно як таке, що реалізує насіння вищої якості городніх, квіткових культур і ярових хлібів шведських селекційних фірм. Також воно розповсюджувало саджанці плодкових дерев та троянд [30].

У Хорольському краєзнавчому музеї зберігається «Общий Каталог семян и растений Семённого Хозяйства и Садоводства А. Л. Вышесмирскаго» 1914 року, де представлений асортимент посівного матеріалу сільськогосподарських культур, що вирощувалися на дослідних полях. Насіння городніх рослин: аніс – 1 сорт, кавуни – 16, артишок – 4, базилік – 2, баклажан

– 6, бораго – 1, броколи – 1, бруква – 1, буряки – 10, горох – 21, диня – 18, капуста – 40, кольрабі – 3, коріння солодки – 3, цибуля – 15, майоран – 1, меліса – 1, морква – 8, огірки – 26, перець – 7, редис – 8, ревінь – 1, редька – 6, ріпа – 2, салат – 12, буряк столовий – 6, селера – 5, спаржа – 5, томати – 20, гарбуз – 14, кріп – 1, фенхель – 2, цикорій – 2, чабер – 2, чорнушка – 1, шпинат – 4, щавель – 2, естрагон та ін. [4]. Тут також рекламувалося насіння квітів літніх, квітучих букетних трав, декоративних листяних рослин, витких рослин, багаторічних квітів, що зимують у ґрунті, та насіння дерев і кущів. Реалізовувалися різні оранжерейні рослини, а також бульби і цибулини деяких квітів. При цьому слід зазначити, що навіть сьогодні вражає перелік декоративних рослин, які пропонувалися господарством О. Л. Вишемірського. Наприклад, рослини закритого ґрунту: 10 форм альтернатери, 3 види та 13 форм і сортів бегонії, 22 форми і сорти пеларгонії, 9 форм і сортів фуксії [4]. Будь-який ботанічний сад України позаздрив би такій чудовій колекції. Тому не дивно, що фірма О. Л. Вишемірського була відзначена низкою престижних нагород, як вітчизняних, так і закордонних, а саме: Великою золотою медаллю на виставці в Криворіжжі, Великою срібною медаллю на виставці в Ростові-на-Дону, Почесним Хрестом Grand Prix і Великою золотою медаллю на виставці в Брюсселі (Бельгія). Усі ці нагороди отримані в 1910 році [4]. Крім насіння і саджанців, у господарстві можна було придбати приладдя для бджільництва, садовий інструмент та інший реманент. Пропоноване знаряддя було якісним, виробництва кращих закордонних і російських фірм, зокрема ножі для окуліровки фабрики Кунгде.

Про високу якість саджанців плодових дерев і насіння свідчить лист, надрукований на сторінках згаданого каталога, його автор – повітовий ветеринарний лікар Микола Миколайович Хрущов. Він, зокрема, відмічав: «М. Г. Александръ Леонидовичъ! Въ течение двухъ летъ покупалъ отъ Васъ семена для сада и огорода и на опыте убедился въ ихъ выдающихся каче-

ствахъ и въ высокой степени ихъ всхожести. Посаженные изъ Вашего питомника фруктовые деревья и кустарники все прижились и дали хороший ростъ. Поэтому считаю приятнымъ долгомъ выразить Вамъ мою искреннюю благодарность и пожелать въ дальнейшемъ съ такимъ же успехомъ продолжить Ваше дело. Съ искреннимъ уважениемъ, благодарный коллежский советникъ Николай Николаевичъ Хрущовъ. г. Хороль» [4, с. 50].

Схвальний відгук про це насіннєве господарство та каталог О. Л. Вишемірського був уміщений у щотижневому журналі Полтавського товариства сільського господарства «Хуторянин» [1, с. 1296 б].

З метою пропаганди раціонального ведення сільського господарства та переробки продукції в багатьох повітах губернії проводились виставки, в тому числі й у Хорольському. Губернські, повітові та волосні виставки були одним із видів популяризації ідеї необхідності вирощування в господарствах селян покращених порід худоби, нових сортів сільськогосподарський культур та сучасної техніки [31, 32]. Такі виставки поділялися на загальні та спеціальні. Частіше організовувалися і

проводилися спеціальні виставки, бо на них витрачалося менше коштів. Для цього потрібна була фінансова підтримка Хорольського повітового земства та зацікавленість керівництва сільськогосподарських товариств. Саме за таким принципом організована в Хоролі 1910 року Перша сільськогосподарська виставка [6]. На ній представили свої експонати великі землевласники – економії графа Капніста, Устимовича, Гудим-Левковича, Гіршмана, Милорадовича. Переважно вони виставляли породистих коней і велику рогату худобу. Крім цього, гарні експонати представили й селянські господарства. Саме вони довели, що надають перевагу екземплярам великої рогатої худоби, отриманим шляхом метизації із сименталами. Завдяки місцевим агрономам – членам сільськогосподарських товариств уперше експонувалися зразки селянського рослинництва: схеми покращених сівозмін, сноповий та насінневий матеріал із показових полів. Усі експонати мали етикетки з указаною врожайністю тих чи інших культур. У такий спосіб експоновано 30 зразків селянського рослинництва. Серед них були: «...прямо поразительные образцы культуры, как например, у казака Горбенко, у которого на показательном поле в 6 десятин на американском пару в прошлом году получено 100 пудов кукурузы, а озимая пшеница, высеянная на этом пару между рядами кукурузы осенью прошлого года, дала в этом году тоже около 100 пудов» [6, с. 1497]. З усього побаченого на виставці автор репортажу зробив дуже важливий висновок: «...выставка показала, что крестьянское хозяйство подвигается вперед...» [6, с. 1497]. Цьому сприяла діяльність місцевих сільськогосподарських товариств.

Усе це викликало зацікавленість до подібних виставок у різних верств населення. Уже в 1913 році земство виділило на влаштування повітової виставки в м. Хорол 1000 руб. та на різні витрати з підготовки цього заходу в розпорядження управи 500 руб. [27]. Виставка мала такі відділи: тваринництво, рослинництво, птахівництво, городництво, бджільництво, народ-

них виробів тощо. Учасників та гостей розважали колективи народних музик, хори та інші самодіяльні артисти. Досить часто тут розповсюджували фахові журнали, листки-метелики, видання Полтавського дослідного поля [38].

Поступово завойовуючи прихильників, сільськогосподарські виставки стрімко розширювали коло своїх учасників і відвідувачів. Якщо Першу сільськогосподарську і кустарно-промислову виставку (1910), влаштовану Хорольським товариством сільського господарства, відвідали 2878 осіб, то вже Другу, що діяла з 11 по 16 серпня 1912 року – 7069 осіб. Особливо важливим для організаторів було те, що більшість відвідувачів становили селяни (4710 осіб) [3].

Цікаво, що на одному із засідань 1914 року члени товариства розглядали питання про надання допомоги родинам мобілізованих на війну із запасу. Воно визнало своїм обов'язком турбуватися про господарства, що залишилися без працівників, а також піклуватися про малолітніх дітей без батьків [13]. Через рік, 20 червня 1915 року, збори знову розглянули питання про допомогу таким сім'ям. Зокрема, член товариства В. Агте запропонував допомогти зазначеним родинам у зборі врожаю хлібних злаків.

На загальних зборах від 13 березня 1916 року заслухали звіт за попередній 1915 рік і обговорили кошторис на 1916 рік. Крім цього, була виголошена доповідь секретаря товариства С. О. Одинцова «Про лікарські рослини» [12].

У тому ж році планувалося відкрити Хорольський відділ Товариства захисту тварин, мета якого полягала в «запобіганні та ліквідації жорстокої поведінки щодо тварин».

Зважаючи на військовий час, товариство делегувало М. М. Устимовича (голову об'єднання) до керівників повіту з метою клопотання про спрямування до Хорольщини полонених для забезпечення достатньої кількості сільськогосподарських робітників [5].

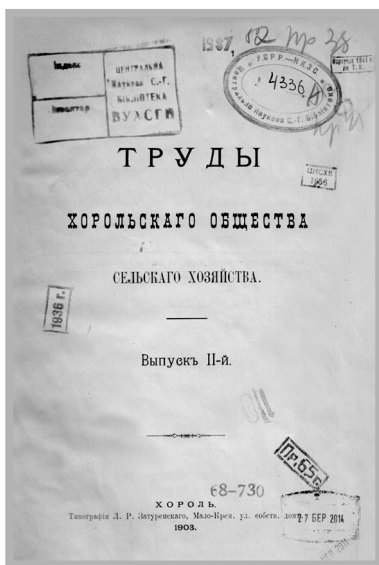
Через журнал відбувався своєрідний інформаційний діалог між товариством і селянами. Видання повідомляло населення

повіту про важливі події, наприклад, про призначення нового повітового ветеринарного лікаря, про початок прийому лікарських рослин тощо.

У «Трудах Хорольского Общества Сельского Хозяйства» публікували короткі огляди засідань та праці членів товариства [45].

Окремо виходили звіти місцевих товариств, зокрема: «Отчёт о деятельности Балаклийского Общества Сельского Хозяйства» за 1914, 1915 роки, «Отчёт о деятельности Белоцерковского Общества Сельского Хозяйства» за 1914 рік, «Отчёт о деятельности Велико-Липняговского Общества Сельского Хозяйства за 1914, 1915 роки, «Отчёт о деятельности Вергуновского Общества Сельского Хозяйства» за 1914, 1915 роки, «Отчёт о деятельности Второго Брусовского Общества Сельского Хозяйства» за 1911, 1914, 1915 роки, «Отчёт о деятельности Горошинского Общества Сельского Хозяйства» за 1914 рік, «Отчёт о деятельности Ивановского Общества Сельского Хозяйства» за 1914, 1915 роки, «Отчёт о деятельности Кузубо-Елизаветинского Общества Сельского Хозяйства» за 1914, 1915 роки, «Отчёт о деятельности Ново-Ивановского Общества Сельского Хозяйства» за 1915 рік, «Отчёт о деятельности Оболюнянского Общества Сельского Хозяйства» за 1914 рік, «Отчёт о деятельности Остапьевского Общества Сельского Хозяйства» за 1914 рік, «Отчёт о деятельности Покровско-Богачанского Общества Сельского Хозяйства» за 1914, 1915 роки, «Отчёт о деятельности Родионовского Общества Сельского Хозяйства» за 1911, 1914 роки, «Отчёт о деятельности Рокитянского Общества Сельского Хозяйства» за 1911, 1914 роки, «Отчет о деятельности Сухорабовского Общества Сельского Хозяйства» за 1914 рік. Білоцерківське й Родионівське сільськогосподарські товариства навесні 1911 року видали по одному листку-метелику. Перше – «Правильная обработка земли под яровые посевы», а друге – «На Бога надейся, а сам не плошай». Їх наклад становив 500–1000 примірників. Склали ці видання секретарі зазначених товариств. Листки розповсюджувалися не лише локально, а й за межами Хорольського повіту [9].

Очевидно, що просвітницька роль сільськогосподарських товариств з допомогою Хорольського повітового земства проявилась у створенні бібліотек при волосних та сільських об'єднаннях, у видавничій діяльності, зокрема виданні журналу «Вестник Хорольскаго Общества Сельскаго Хозяйства» та його додатків, а також «Трудов Хорольскаго Общества Сельскаго Хозяйства», звітів про діяльність окремих товариств, каталога О. Л. Вишемірського, рекламних і пропагандистських листків-метеликів.

Важливе значення мали виставки як загальні, так і спеціальні, які влаштовувалися на місцях. Не менш важливою була діяльність навчальних майстерень різного спрямування.

Важливе значення мали виставки як загальні, так і спеціальні, які влаштовувалися на місцях. Не менш важливою була діяльність навчальних майстерень різного спрямування.

Сільськогосподарські товариства, які не мали кооперативних форм, почали поступово занепадали в роки Першої світової війни, а згодом були ліквідовані радянською владою. Своєю діяльністю сільськогосподарські товариства зарекомендували себе як самоврядні організації, здатні допомогти місцевим територіальним громадам досягти успіхів у сільськогосподарському виробництві.

**КЕРІВНИЦВО
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ТОВАРИСТВ
ХОРОЛЬСЬКОГО
ПОВІТУ**

РОЗДІЛ III

На теренах Хорольського повіту проживали та діяли на благо процвітання сільського господарства голови та секретарі сільськогосподарських товариств, повітові та дільничні агрономи, писці, редактори друкованих видань і рядові члени [36, 39]. Тож ким були очільники й секретарі сільськогосподарських товариств: за віком, освітою та становою належністю?

Устимович Микола Миколайович (1863 – 1918) – голова Хорольського сільськогосподарського товариства. Походив із дав-

Микола Миколайович Устимович
(1863–1918)

нього українського козацько-старшинського роду Сахно-Устимовичів. За освітою інженер-технолог, людина енергійна і підприємлива. Мав понад 3,5 тис. десятин землі. Крім цього, у його володінні був Юр'ївський винокурний завод № 9 (від 1900), кінний завод, маєток у селах В'язівка та Липняги, будинки у Харкові та Києві.

Микола Миколайович був відомою особистістю на Полтавщині. Брав активну участь у діяльності місцевих земств. Гласний Хорольської повітової земської управи в 1900 році. Того ж року почесний мировий суддя. Від 1909 року – член землевпорядної комісії. Входив до бюро з'їздів конезаводчиків і

конярів Полтавської губернії. Був опікуном народних училищ – Бурбинського (від 1898) та Козубівського (від 1900).

У 1901 році – почесний мировий суддя, член повітового відділення піклувального про тюрми комітету, член піклувальної ради Хорольської жіночої гімназії. Від 1906 року – член повітової і єпархіальної училищних рад.

У травні 1914 року полтавський губернатор у листі до М. Устимовича вказував на вкрай небажані статті, вміщені ним у «Хліборобському пораднику». Деякі з них були підписані – Гр. Гетьманець.

Ще з молодих років М. М. Устимович мріяв про відродження українського козацтва та Гетьманщини. Усвідомлюючи власну належність до козацько-старшинського роду, прагнув дотримуватися традицій того часу. У своєму маєтку одягався в широкі козацькі шаровари, вишиту сорочку, чумарку та смушеву шапку. Мав довгі козацькі вуса. В його кабінеті стояли бюсти Тараса Шевченка і Миколи Гоголя.

Під час Української революції підтримував прагнення Скоропадського до влади й одну добу (29–30 квітня 1918 р.) був прем'єр-міністром Української держави. Згодом служив на відповідальних посадах. Загинув у 1918 році за нез'ясованих обставин.

Родзянко Олександра Миколаївна (12.10.1860 – 07.08.1898, м. Псков, Російська імперія) – з дворян, віце-голова Хорольського сільськогосподарського товариства, дійсний член Полтавського та Лохвицького сільськогосподарських товариств, Російського фізико-хімічного товариства. Мала великі здібності до математики та хімії. Освіту здобула на Вищих жіночих курсах у Києві, а потім у лабораторії Медико-хірургічної академії в Петербурзі, де студіювала медичну хімію. Одна з перших у Росії дослідниць хімічного складу ґрунтів, надто їх гумінових кислот. З тих пір їй пропонували кар'єру науковця, але вона вирішила жити в селі, тому й повернулась на Хорольщину. У с. 2-ге Брусове власним коштом облаштувала невелич-

ку хімічну лабораторію. Здійснивши низку досліджень, виголовила кілька доповідей на засіданнях Полтавського сільськогосподарського товариства. Брала участь в організації хімічної лабораторії Полтавського природничо-історичного земського музею. Тут виконала серію аналітичних досліджень води, торфу, цілющого мулу долини р. Псел та залізної руди. З питань аналізу плодів злаків співпрацювала з науковцями Полтавського дослідного поля (1894–1897). Активно переймалася організацією дослідних полів, вважаючи, що «науково організований дослід – єдиний спосіб для вирішення питань сільськогосподарської культури». Батько – Микола Васильович Родзянко (1817–1871), мати – Аделаїда Олексіївна Родзянко (Зубова, 1827–1893), організатор жіночої освіти, письменниця (псевдонім – О. Тальцова). Їй належали землі в с. 2-ге Брусове. Опікун 2-го Брусівського народного училища, якому подарувала 30 десятин орної і садибної землі з будинком, флігелем і сараєм, а також заповідала грошовий капітал на утримання недільного класу. Її ім'я мала Брусівська недільна школа (1900).

Перебування О. М. Родзянко на посаді віце-голови Хорольського сільськогосподарського товариства отримало загальнодержавний розголос, було унікальним фактом у діяльності сільськогосподарських товариств усієї Російської імперії.

Не була одружена, дітей не мала.

Капніст Микита Ростиславович (20.02.1877 – 1920, Крим) – граф, дійсний член Полтавського сільськогосподарського товариства.

Походив із шляхетного дворянського роду, засновниками якого були вихідці з грецького острова Закнор. У 1908 році закінчив Петербурзький інститут цивільних інженерів за спеціальністю «Мости і тунелі».

Станом на 1903 рік володів 1471 десятиною землі в селах Попівка і Новоселиця Хорольського повіту.

У 1916 році – гласний Хорольської повітової земської управи, почесний мировий суддя. Член Полтавської губернської зем-

ської управи. Входив до її Комітету зі спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченкові в Києві.

Був активним автомобілістом і в 1914 році його обрали головою Полтавського клубу автомобілістів. Загинув від рук бандитів у 1920 році в Криму.

Вишемірський Олександр Леонідович (? – 4.03.1918, м. Хорол). У 1885 році закінчив Петровський Полтавський кадетський корпус, у 1887-му – Олександрівське військове училище, випущений у Варшавську кріпосну артилерію у званні портупей-юнкера. Вийшов у відставку в чині капітана.

Від 1906 року на х. Третьякове Єньківської волості заснував дослідне насінневе господарство. 1908 року брав участь у земських виборах, обирався гласним Хорольського повітового зібрання. Був почесним членом Кузубо-Єлизаветинського сільськогосподарського товариства.

Певний час, до 1914 року, був редактором журналу «Вестник Хорольскаго Общества Сельскаго Хозяйства». Видав «Общій Каталог семян и растений Семеннаго Хозяйства и Садоводства А. Л. Вышемірскаго» [4]. Активно пропагував вирощування на Хорольщині плодових та декоративних рослин.

З початком Першої світової війни призваний до війська та відправлений на фронт. Після поранення лікувався в Павлограді. У травні 1915 року мав чин підполковника, служив у 46-му обозному батальйоні й був нагороджений орденом Святого Станіслава II ступеня.

Микита Ростислаович

*Капіст
(1877–1920)*

Повернувся в Хорол. За часів Української Народної Республіки був комендантом міста. На початку березня 1918 року загинув від рук більшовиків.

Велецький Іван Захарович (1871 – ?) – голова Хорольської повітової земської управи (від 1910). Почесний член Родіонівського сільськогосподарського товариства. Народився в с. Захарівка Криворудської волості Хорольського повіту.

У 1888 році закінчив Петровський Полтавський кадетський корпус із званням віце-унтер-офіцера, згодом – Михайлівське артилерійське училище. Від 1891 року – підпоручик, а з 1894-го – поручик у відставці. З 1895 року на службі в земстві. Почесний мировий суддя Хорольського повіту від 1896 року. З 30 грудня 1902 року – земський начальник 3-ї діляниці, був ним і в 1903 році. У 1909 році – один із старшин Громадських зборів.

Обраний головою повітової земської управи в 1909 році. У 1911 році мав чин титулярного радника, у 1912-му – колезького асесора. Протягом 1914–1916 років – колезький радник. Мав у Хорольському повіті 165 десятин землі. Від 1915 року – редактор «Вестника Хорольскаго Общества Сельскаго Хозяйства».

Михайлюк Ілля Юхимович – голова Балаклійського сільськогосподарського товариства (1915).

Ставний Пантелеймон Стефанович – голова Балаклійського сільськогосподарського товариства (від 1915).

Мороз Корній Лукич – голова Білоцерківського сільськогосподарського товариства (1915).

Волков Микола Павлович – голова Білоцерківського сільськогосподарського товариства (1912), лікар 5-ї лікарської діляниці: Білоцерківська, Калениківська і Родіонівська волості (1904).

Гіршман Олександр Леонардович (23.10.1880 – 1942, м. Харків) – голова Великолипинягівського сільськогосподарського товариства (1911–1915). У 1911–1912 роках – гласний Хорольської повітової земської управи та почесний мировий суддя. 1916 року – додатковий мировий суддя. Учасник Першої

світової війни. Перебував у діючій армії. Станом на 1 липня 1916 року – начальник 66-го передового кінно-санітарного транспорту Російського Товариства Червоного Хреста при 81-й піхотній дивізії.

Його батько, Леонард Леопольдович Гіршман, був відомим офтальмологом, професором Харківського Імператорського університету, почесним громадянином Харкова. Дружина – Марія Пінкорнеллі. Син – Олександр Олександрович Гіршман. Брати – Микола Леонардович та Павло Леонардович.

Яновський Микола Іванович – голова Вергунівського

сільськогосподарського товариства (1915), священник Христоріздвяної церкви с. Вергуни. Уродженець Кобеляцького повіту. Станом на 1913 рік мав 35 років, одружений, дітей не мав. Навчався в Полтавській духовній семінарії, але повного курсу не закінчив. З 1909 року – священник. З 1910 по 1926 рік – священник вергунівської церкви, викладав Закон Божий у Вергунівському народному училищі, навчав дітей у церковнопарафіальній школі.

Головко Іван Артемович – голова Горошинського сільськогосподарського товариства (1916–1917), селянин. У 1899–1901 роках – кандидат від сільських товариств у гласні повітової управи. Волосний старшина Горошинської волості (1908–1910), гласний повітової управи (1911–1913).

Таткало Василь Семенович – голова Горошинського сільськогосподарського товариства (1915).

*Олександр Леонардович
Гіршман
(1880–1942)*

Народився 1884 року в с. Горошині Хорольського повіту, із селян. Освіта початкова. Під час військової служби в царській армії був писарем.

У часи сталінських репресій, 12.03.1938 року, заарештований. Засуджений Полтавським обласним судом 16.04.1939 року за ст. 54-10 ч. 1 КК УРСР до восьми років позбавлення волі. Реабілітований 21.03.1995 року.

Мосур Прокіп Миколайович – голова Другого Брусівського сільськогосподарського товариства (1915).

Кологривенко Сидір Омелянович – голова Зубанівського сільськогосподарського товариства (1915).

Милорадович Сергій Леонідович (16.12.1885, с. Коралове Звенигородського повіту Московської губернії – ?) – голова Іванівського сільськогосподарського товариства (1912–1915). Виховувався в Імператорському Московському ліцеї в пам'ять Цесаревича Миколи. У 1905 році – паж двору Його Імператорської Величності. 1916 року – мировий суддя 1-ї ділянки, дворянин. Від 1920 року в еміграції у Франції (Париж).

Батько – Леонід Олександрович Милорадович (1841–1908), російський дипломат, публіцист, предводитель дворянства Київського повіту, київський віце-губернатор, почесний мировий суддя Київського та Вінницького округів. Мати – Олександра Олександрівна Васильчикова (1860–1927). Син – Леонід Сергійович Милорадович 1911 року народження (Париж).

Багно Марія Петрівна – голова Казенно-Криворудського сільськогосподарського товариства (1916–1917).

Недерваль Н. А. – голова Казенно-Криворудського сільськогосподарського товариства (1912–1915), дворянин.

Від 1915 року – земський начальник 4-ї ділянки: Семенівська, Криворудська, Заїченська волості, квартира і адреса – в м-ку Семенівка. У 1914–1917 роках – гласний Хорольської повітової земської управи.

Дружина – Ольга Андріївна. У с. Тройняки мали 600 десятин землі. У лютому 1918 року Н. А. Недерваль і його дружи-

на загинули від рук більшовиків у Криворудській волості Хорольського повіту.

Милькевич Микола Миколайович – голова Казенно-Криворудського сільськогосподарського товариства (1915). Від 1891 року – земський начальник 5-ї дільниці: Горошинська, Оболонянська і Криворудська волості. Поручик. Проживав у с. Тройняки Криворудської волості.

Крутько Василь Андріанович – голова Кузубо-Єлизаветинського сільськогосподарського товариства (1912–1915).

Цилорик Дем'ян Іванович – голова Кузубо-Єлизаветинського сільськогосподарського товариства (1916–1917), козак. Гласний Хорольської повітової земської управи (1911–1917).

Тур Олексій Власович – голова Ново-Іванівського сільськогосподарського товариства (1915).

Корж Іван Тимофійович – голова Оболонянського сільськогосподарського товариства (1912–1915). Волосний старшина Оболонянської волості (1903–1909).

Симоненко – голова Остапівського сільськогосподарського товариства (1912).

Хоружко Григорій Максимович – голова Остапівського сільськогосподарського товариства (1915).

Сабалдир Олексій Омелянович – голова Покровсько-Багачанського сільськогосподарського товариства (1915), селянин.

Любченко Наум Кирилович – голова Родионівського сільськогосподарського товариства (1910), селянин.

Никон Олександр Михайлович – голова Родионівського сільськогосподарського товариства (1914), козак, хлібороб, мав 30 десятин землі.

Пархоменко Іван Петрович – голова Рокитянського сільськогосподарського товариства (1915). Волосний старшина Рокитянської волості в 1909–1912 роках. У 1916 році – гласний Хорольської повітової земської управи.

Аксюков Гаврило Андрійович – голова Сухорабівського сільськогосподарського товариства (1911–1915), учитель Сухо-

рабівського народного училища. Уродженець Миргородського повіту, проживав у с. Сухорабівка. Мав свідоцтво вчителя народного училища. Вчителювати почав від 10 листопада 1896 року. В Сухорабівському народному училищі працював від 7 січня 1897 року. Завідував народною безкоштовною бібліотекою-читальнею (1903–1904). Станом на 1913 рік мав 35 років, неодружений.

Цилорик Іван Іванович – голова Трубайцівського сільськогосподарського товариства (1915).

Батва 1-й Іван Іванович – голова Худоліївського сільськогосподарського товариства (1912), селянин. Володів казенною винною лавкою № 365 в с. Худоліївка (1899).

Гусинський Іван Савич – голова Худоліївського сільськогосподарського товариства (1915).

Придатко Павло Дмитрович – секретар Балаклійського сільськогосподарського товариства (1913–1915). Станом на 1913 рік мав 23 роки, неодружений. Освітній ценз низький. Закінчив 1910 року Бориспільську сільськогосподарську школу. На посаді секретаря Балаклійського сільськогосподарського товариства працював від 8 січня 1913 року. Проживав у м-ку Балаклія. Отримував заробітної плати 360 руб.

Калініченко Олександр Володимирович – секретар Білоцерківського сільськогосподарського товариства (1915), освіта нижча сільськогосподарська.

Даценко Г. В. – секретар Білоцерківського сільськогосподарського товариства (1915).

Подпалов Борис Олександрович – секретар Білоцерківського сільськогосподарського товариства (1909–1912), дворянин. Освітній ценз низький. У 1902 році закінчив Лубенську сільськогосподарську школу.

Спикуль Олексій Сергійович – секретар Великолипнягівського сільськогосподарського товариства (1915), освіта нижча сільськогосподарська.

Зелинський Онуфрій Харлампійович – секретар Вергунівського сільськогосподарського товариства (1915), освіта нижча сільськогосподарська.

Битюг Олексій Корнійович – секретар Вергунівського сільськогосподарського товариства (1916–1917).

Кривошея Іван Матвійович – секретар Горошинського сільськогосподарського товариства (1916–1917). Старшина Горошинської волості (1914).

Максименко Микола Юхимович – секретар Горошинського сільськогосподарського товариства (1915), старший агроном. У 1913 році мав 29 років, одружений, одна дитина. Освітній ценз низький. Закінчив 1903 року Мошно-Городищенську сільськогосподарську школу. Від 1902 по 1905 рік – практикант і помічник завідуючого Мошно-Городищенським маєтком Є. А. Балашової в Київській губернії. З 1905 по 1908 рік відбував військову повинність. Від 1908 року – завідуючий господарством і учитель сільського господарства в учительській семінарії в Подольській губернії. Від 1 липня 1908 року по 10 серпня 1909 року – помічник завідуючого Кагарлицьким маєтком Ф. І. Чорткової в Київській губернії. Згодом обіймав різні посади: з 10 серпня 1909 по 1 травня 1910 року – член ліквідаційної комісії в Симбірському відділенні Селянського позичкового банку; з 1 травня по 1 вересня 1910 року – землемір Симбірського земельно-технічного бюро; з 1 вересня 1910 по 20 березня 1911 року – помічник завідуючого Кагарлицьким маєтком Ф. І. Чорткової в Київській губернії; з 20 березня 1911 по 25 січня 1912 року – сільськогосподарський староста в Костянтиноградському повіті, а із січня 1912 року – хорольський сільськогосподарський староста діляниці № 2 (Горошинська волость). Місце проживання – м-ко Горошине. Отримував заробітної плати 600 руб.

Калужний Іван Мусійович – секретар Другого Брусівського сільськогосподарського товариства (від 1915), старший агроном. Станом на 1913 рік мав 21 рік, неодружений. Освітній

ценз низький. Закінчив 1911 року Андріївську сільськогосподарську школу. Від 15 грудня 1910 року в Хорольській земській управі обіймав посаду сільськогосподарського старости 4-ї діляниці. Обслуговував Заїченську волость та хутори Зубанівської і Семенівської волостей. Проживав у с. 2-ге Брусове. Отримував заробітної плати 600 руб.

Пунтусь Юхим Іванович – секретар Другого Брусівського сільськогосподарського товариства (1915–1917), освіта нижча сільськогосподарська. Секретар Кузубо-Єлизаветинського сільськогосподарського товариства (1915).

Придатко Іван Степанович – секретар Зубанівського сільськогосподарського товариства (від 1915), старший агроном. У 1913 році мав 23 роки, неодружений. Освітній ценз низький. 1907 року закінчив Майновську сільськогосподарську школу. Один рік працював у господарстві свого батька, два роки – в маєтку «Турськ» Войник-Сіноженцького Могильовської губернії спочатку ключником, а потім помічником завідуючого. Один рік і місяць – конторник в економії І. Є. Хархуно. Від 29 лютого по 6 грудня 1912 року – секретар Остап'ївського сільськогосподарського товариства, а із 6 грудня 1912 року – Хорольський сільськогосподарський староста 4-ї діляниці (Зубанівська волость). Проживав у с. Зубані, отримував заробітної плати 600 руб.

Тригуб Гнат Маркович – секретар Зубанівського сільськогосподарського товариства (1915).

Ждан Тимофій Костянтинович – секретар Іванівського сільськогосподарського товариства. Освітній ценз низький. 1907 року закінчив Лубенську сільськогосподарську школу.

Федоренко Тихін Корнійович – секретар Іванівського сільськогосподарського товариства (1915), старший агроном.

Гаркавенко Дмитро Кіндратович – секретар Іванівського сільськогосподарського товариства (1916–1917).

Пелипенко Іван Кузьмич – секретар Казенно-Криворудського сільськогосподарського товариства (1915).

Дойлов Сергій Пилипович – секретар Ново-Іванівського сільськогосподарського товариства (від 1909). Закінчив курс Успенської сільськогосподарської школи в 1904 році. Склав звіти про діяльність товариства за 1909, 1910, 1911 роки, які були надруковані в Хоролі.

Стадник Прокіп Федорович – секретар Ново-Іванівського сільськогосподарського товариства (1915).

Купринський Гнат Максимович – секретар, голова Оболенського сільськогосподарського товариства (1912).

Журавський – секретар Оболенського сільськогосподарського товариства (1915).

Яценко Павло Іванович – секретар Остапівського сільськогосподарського товариства (1915).

Борисенко Гнат Павлович – секретар Родионівського сільськогосподарського товариства (1909–1910), агрономічний староста, а також скарбник, завідуючий прокатним пунктом і бібліотекою. 1907 року закінчив Лубенську сільськогосподарську школу 1-го розряду. Отримував заробітну плату 500 руб. на рік.

Свідерський Федір Іванович – секретар Родионівського сільськогосподарського товариства (від 1914). Станом на 1913 рік мав 23 роки, неодружений. Освітній ценз низький. Закінчив 1911 року Білокриницьку сільськогосподарську школу. На службі з вересня 1911 року. В 1913 році працював секретарем Великолипинягівського сільськогосподарського товариства Семенівської волості, проживав у Великих Липнягах, отримував заробітної плати 360 руб.

Козирєв Григорій – секретар Рокитянського сільськогосподарського товариства (1909–1912). Освіта нижча сільськогосподарська. 1895 року закінчив Мар'їнську сільськогосподарську школу.

Ништа Павло Миколайович – секретар Рокитянського сільськогосподарського товариства (1915), освіта нижча сільськогосподарська.

Климчук П. А. – секретар Сухорабівського сільськогосподарського товариства (1915).

Федоренко Т. – секретар Сухорабівського сільськогосподарського товариства (1915).

Салов Іван Кузьмич – секретар Трубайцівського сільськогосподарського товариства (1915).

Харченко Юхим Степанович – секретар Трубайцівського сільськогосподарського товариства (1915), освіта нижча сільськогосподарська.

Угніч І. Ф. – секретар Трубайцівського сільськогосподарського товариства (1916).

Микитенко П. – секретар Худоліївського сільськогосподарського товариства (1912).

Кузьменко Петро Осипович – секретар Худоліївського сільськогосподарського товариства.

Коваленко Микола Онисимович – секретар Худоліївського сільськогосподарського товариства (1915).

Зубенко Петро Григорович – секретар Худоліївського сільськогосподарського товариства (1913).

Ланцький Роберт Робертович (1857 – ?) – хорольський повітовий земський агроном. Почесний голова Родионівського та член Кузубо-Єлизаветинського сільськогосподарських товариств. Почесний голова Горбівського сільськогосподарського товариства на Кременчуччині. Опікун Бурімського народного училища (від 1898). Був одружений, мав п'ятьох дітей. Освітній ценз середній. У 1879 році закінчив Уманське училище

землеробства і садівництва. Після відбуття військової повинності до 4 серпня 1885 року служив управляючим Сухорабівською економією і турбінним млином графині

УЧЕНЫЙ УПРАВИТЕЛЬ и САДОВОДЪ

Робертъ Робертовичъ

ЛАНЦКІЙ,

съ 1881 года управлявшій болышими имѣніями въ Полтавской губерніи, а послѣднее время Радіоновскою экономією въ Хорольскомъ уѣздѣ, предлагаетъ свои услуги Г.г. Землевладѣльцамъ въ качествѣ управляющаго и Земствамъ въ качествѣ завѣдующаго низшею школою Сельскаго Хозяйства или Садоводства.

Адресъ: Полтава, Монастырская ул. домъ Пащенко-6.

Є. В. Капніст. До 10 березня 1889 року був управляючим Весело-Долинською економією Д. М. Милорадовича. По червень 1893 року – управляючий Родионівською економією орендаря Г. П. Дукельського. Від червня 1893 року – тимчасово виконуючий обов'язки секретаря Полтавського сільськогосподарського товариства, звідки перейшов управляючим Оболонянської економії Г. П. Дукельського, де прослужив до 5 січня 1903 року. Згодом управляючий маєтком нащадків Горвиця в Пологах Миргородського повіту та управляючий Чутівським маєтком генерала Мусмана в Лубенському повіті, де служив до 1908 року. Від цього року – кременчуцький повітовий земський агрономом. Повітовий агроном Хорольського повіту від 1 січня 1909 року, дільниця № 1: волості Хорольська, Ново-Аврамівська, Клепачівська, Покровсько-Багачанська і 1/2 Єнківської. Обслуговував 74 157 десятин землі. Отримував заробітної плати 2100 руб. У 1914 році одержав від Хорольського повітового земства аванс у сумі 8350 руб.

Гусєв Олександр Іванович – дільничний агроном. У 1913 році мав 25 років, неодружений. Освіта середня. Закінчив 1910 року Уманське училище землеробства і садівництва. Від 1910 по 1911 рік був практикантом у маєтку Т. А. Машковської в с. Біляки Хорольського повіту. Від 1911 року – дільничний агроном Хорольського повіту, 4-ї (1911–1912) та 2-ї (1912–1913) дільниць. Проживав у м-ку Оболонь. Отримував за службу 1200 руб.

Лебедєв Іван Васильович – дільничний агроном (1877–1930). Освіта середня – двокласне училище і Горецьке землеробське училище. Трудовий шлях розпочав у маєтку А. М. Унковського в Тверській губернії. Від 1892 по 1894 рік працював викладачем у Майновській сільськогосподарській школі в Чернігівській губернії, а в 1894–1909 роках – помічником управляючого маєтками князя Кочубея в Чернігівській, Катеринославській і Полтавській губерніях. У 1909–1910 роках – дільничний агроном Полтавського повіту. Від травня 1910 року – дільничний агроном Хорольського повіту, 3-я дільниця. У 1914 році от-

римав від Хорольського повітового земства аванс у сумі 200 руб. Проживав у м-ку Остап'є. Отримував заробітної плати 1800 руб. Разом із селянами у складі великої делегації їздив до Моравії для огляду кращих сільськогосподарських господарств.

Від 1917 року – завідувач і викладач Красногорівської профшколи, а після її ліквідації – агроном колгоспу с. Остап'є.

Дружина – Євгенія Іванівна Риженко (1879–1939). У родині було шестеро дітей. Один із синів – Сергій Іванович Лебедев (1902–1989) – видатний український учений-фізіолог і біохімік рослин, знаний педагог та організатор науки і освіти, доктор біологічних наук, професор, заслужений діяч науки УРСР, академік Української академії сільськогосподарських наук, її віце-президент.

Іванов Михайло Федорович – дільничний агроном. Став на 1913 рік мав 30 років, одружений, одна дитина. Освіта середня. Закінчив 1906 року Ново-Зибковське сільськогосподарське училище. Під час навчання в Московському сільськогосподарському інституті був землеміром при землевпорядній комісії. Від 22 лютого 1911 року – дільничний агроном у Хорольському повіті, дільниця № 5. Проживав у м-ку Семенівка. Отримував заробітної плати 1800 руб.

Росв Олексій Фірсович – дільничний агроном. У 1913 році мав 22 роки, неодружений. Освіта середня. 1913 року закінчив Московську землеробську школу. Згодом чотири місяці був секретарем сільськогосподарського товариства с. Саксаган Катеринославської губернії. Дільничним агрономом Хорольського земства працював від 1 квітня 1913 року. Обслуговував Горошинську, Оболонянську, Рокитянську, Худоліївську волості й с. Бурімка. Проживав у м-ку Оболонь. Отримував заробітної плати 1200 руб.

Бабич Григорій Никифорович – завідувачий земським розсадником плодівих дерев і школою садівництва. У 1913 році мав 43 роки, одружений, четверо дітей. Освітній ценз низький. У 1889 році закінчив Кучерівську сільськогосподарську школу. Від 1890-го працював у маєтку Тевятових у Воронежській губер-

нії, протягом 1891–1892 років – у маєтку князя П. Д. Долгорукого в Курській губернії, у 1893–1894 роках – у Жабківській сільськогосподарській школі в Лохвицькому повіті. У 1895 році вів своє господарство, у 1906-му – завідуючий розсадником і школою садівництва в м. Костянтиноград. Від 1 грудня 1906 по 15 лютого 1910 року – управляючий Горбанівською економією І. Н. Летуновського. Від 15 лютого 1910 по 1 листопада 1910 року – дільничний агроном Костянтиноградського повіту, а з 1 листопада 1910 по 25 жовтня 1911 року – управляючий маєтку братів А. і Н. Сулимів у Костянтиноградському повіті. На посаді завідуючого земським розсадником і школою садівництва в Хоролі з 25 жовтня 1911 року. Місце проживання: м. Хорол, земський розсадник. Отримував заробітної плати 1000 руб.

Климов Сергій Васильович – секретар Хорольського товариства сільського господарства. У 1913 році мав 23 роки, неодружений. Освітній ценз середній. У 1911 році закінчив Харківське землеробське училище. Працював шість місяців практикантом при дрібному сільськогосподарському товаристві, два місяці – практикантом із вивчення «бетонітів» при земстві. На посаді секретаря від 1 листопада 1912 року. Отримував заробітної платні 900 руб.

Калініченко Андрій Володимирович – секретар Білоцерківського сільськогосподарського товариства. У 1913 році мав 26 років, неодружений. Освітній ценз низький. Закінчив 1906 року Андріївську сільськогосподарську школу і від 1 травня по 1 жовтня 1907 року служив у маєтку Бажанова в Кобеляцькому повіті. З 15 жовтня 1907 по 10 листопада 1910 року відбував військову повинність. Від 1 серпня 1911 року по 10 листопада 1911 року завідував Хорошківським товариством споживачів. Від 10 листопада 1911 року – секретар Білоцерківського сільськогосподарського товариства. Проживав у м-ку Білоцерківка. Отримував заробітної плати 360 руб.

Щербина Петро Прокопович – секретар Криворудського сільськогосподарського товариства. У 1913 році мав 20 років,

неодружений. Освітній ценз низький. Закінчив 1911 року двокласне училище, згодом – сільськогосподарську школу. Працював два місяці в маєтку в Лохвицькому повіті, одинадцять місяців – у Кубанській області. З 13 грудня 1912 року – секретар Криворудського сільськогосподарського товариства. Проживав у Кривій Руді. Отримував заробітної плати 360 руб.

Талан Іван Федорович – секретар Кузубо-Єлизаветинського сільськогосподарського товариства. У 1913 році мав 20 років, неодружений. Освітній ценз низький. У 1912 році закінчив Обиточенське сільськогосподарське училище. На посаді від 19 грудня 1912 року. Мешкав у с. Єньківська Каплиця Єньківської волості. Отримував заробітної плати 360 руб.

Лаврик Андрій Степанович – секретар Ново-Іванівського сільськогосподарського товариства, 24 роки, неодружений. Освітній ценз низький. У 1910 році закінчив Лубенську сільськогосподарську школу. На посаді від 7 вересня 1911 року.

Сіренко Трохим Андріанович – секретар Покровсько-Багачанського сільськогосподарського товариства і сільський староста, 23 роки, неодружений. Освітній ценз низький. У 1908 році закінчив Лубенську сільськогосподарську школу. Від 1910 року працював на посаді секретаря Погребинського сільськогосподарського товариства Кременчуцького повіту. Від 1911 року – сільськогосподарський староста Дар-Надеждинського сільськогосподарського товариства Константиноградського повіту. Від 1912 по лютий 1913 року – секретар Сухорабівського сільськогосподарського товариства. На посаді секретаря Покровсько-Багачанського сільськогосподарського товариства від 23 лютого 1913 року (1914, 1915). Отримував заробітної плати 360 руб.

Полієнко Іван Мартинович – секретар Вергунівського сільськогосподарського товариства. У 1913 році мав 23 роки, неодружений. Освітній ценз низький. Закінчив 1911 року Обиточенське сільськогосподарське училище. Від листопада 1911 року по грудень 1912 року був слухачем додаткового педагогічного класу при Обиточенському сільськогосподарському

училищі. На посаді секретаря Вергунівського сільськогосподарського товариства від 5 січня 1913 року по 20 березня 1913 року. Місце проживання: Клепачівська волость, м-ко Вергуни. Отримував заробітної плати 360 руб.

Тарасенко Никифор Кузьмич – секретар Вергунівського сільськогосподарського товариства. Станом на 1913 рік мав 20 років, неодружений. Освітній ценз низький. У 1912 році закінчив Обиточенське сільськогосподарське училище. На посаді від 20 березня 1913 року. Місце проживання: Клепачівська волость, м-ко Вергуни. Отримував заробітної плати 360 руб.

Волковий Петро Кузьмич – секретар Ново-Іванівського сільськогосподарського товариства. Станом на 1913 рік мав 18 років, неодружений. Освітній ценз низький. У 1912 році закінчив Кучерівську сільськогосподарську школу. На посаді з 20 лютого 1913 року. Місце проживання: Ново-Аврамівська волость, с. Ново-Іванівка. Отримував заробітної плати 360 руб.

Ляшенко Іван Якович – секретар Остап'ївського сільськогосподарського товариства. Станом на 1913 рік мав 21 рік, неодружений. Освітній ценз низький. 1912 року закінчив двокласне училище, згодом – Ольгинське сільськогосподарське училище. Від 1 січня по 1 лютого 1913 року працював секретарем економічної ради при Хорольській повітовій земській управі. На посаді секретаря Остап'ївського сільськогосподарського товариства з 1 лютого 1913 року. Проживав у м-ку Остап'є. Отримував заробітної плати 360 руб.

Бокитько Василь Андрійович – секретар Сухорабівського сільськогосподарського товариства. Станом на 1913 рік мав 21 рік, неодружений. Освітній ценз низький. Закінчив 1913 року Київські сільськогосподарські курси. Секретарем Сухорабівського сільськогосподарського товариства працював від 25 лютого 1913 року. Проживав у с. Сухорабівка. Отримував заробітної плати 360 руб.

Чегринцев Дмитро Андріанович – секретар Трубайцівського сільськогосподарського товариства. Станом на 1913 рік мав

26 років, неодружений. Освітній ценз низький. У 1908 році закінчив Лубенську сільськогосподарську школу. Від 1 січня по 1 грудня 1909 року був секретарем Глобинського сільськогосподарського товариства Кременчуцького повіту. З грудня 1909 по 21 листопада 1912 року відбував військову повинність. На посаді секретаря Трубайцівського сільськогосподарського товариства працював від 14 січня 1913 року. Місце проживання: Хорольська волость, с. Трубайці. Отримував заробітної плати 360 руб.

Одинцов Сергій Олексійович – секретар Хорольського сільськогосподарського товариства (1915).

Пасльон Андрій Андрійович – сільськогосподарський староста дільниці № 1. Станом на 1913 рік мав 24 роки, неодружений. Освітній ценз низький. Закінчив у 1907 році Обиточенську сільськогосподарську школу, згодом – 4 класи Уманського училища землеробства і садівництва. З осені 1907 по березень 1908 року практикувався у своєму господарстві. Від 1908 по 1910 рік продовжив навчання в Уманському училищі землеробства і садівництва. Від липня по жовтень 1910 року був конторником Таврійського землемірного бюро, а з 12 жовтня 1910 по 1 квітня 1911 року – домашнім учителем німецької мови в землевласника І. В. Дубса. Від 28 лютого по 23 березня 1912 року – в Таврійській контрольній палаті. Від 25 березня по 1 листопада 1912 року – економ у Лубенському сільськогосподарському училищі. З листопада 1912 року – в Хорольському земстві, сільськогосподарський староста дільниці № 1. Обслуговував Хорольську, Ново-Аврамівську, Клепачівську, Покровсько-Багачанську волості й частину Єньківської. Проживав у м. Хорол. За службу отримував заробітної плати 600 руб.

Мамай Євстафій Миколайович – сільськогосподарський староста дільниці № 1. Станом на 1912 рік мав 21 рік, неодружений. Освітній ценз низький. Закінчив 1911 року Мошно-Городищенську сільськогосподарську школу. Від того часу по лютий 1912 року практикувався в маєтку графів Строганових у Київській губернії. Від квітня по 17 жовтня 1912 року – спе-

ціаліст із культури цукрового буряка в маєтку Олимського цукрово-рафінадного товариства у Воронежській губернії. Від 14 листопада 1912 року – в Хорольському повітовому земстві, сільськогосподарський староста діляниці № 1: Оболянянська волость. Проживав у с. Іванівка. За службу отримував заробітної плати 600 руб.

Новиков Петро Харитонович – сільськогосподарський староста. Станом на 1913 рік мав 20 років, неодружений. Освітній ценз низький. Закінчив 1911 року Ольгинську сільськогосподарську школу. З того часу по 3 жовтня 1912 року працював у Єлисаветградському земстві фахівцем із будівельної справи. Від жовтня 1912 року – в Хорольському повітовому земстві, сільськогосподарський староста 4-ї діляниці: Родионівська волость. Проживав у с. Родионівка. Отримував заробітної плати 600 руб.

Ломов Петро Олександрович – писар економічної ради, 19 років, неодружений. Освітній ценз низький. У 1912 році закінчив Обиточенське сільськогосподарське училище. З кінця червня по 1 листопада 1912 року – практикант при училищі з різних галузей сільського господарства. На посаді писаря економічної ради Хорольського повітового земства працював від 7 лютого 1913 року. Проживав у м. Хорол. Отримував заробітної плати 360 руб.

Козлов Тимофій Опанасович – писар економічної ради, 21 рік, неодружений. Освітній ценз низький. У 1912 році закінчив Кучерівське сільськогосподарське училище. На посаді писаря економічної ради Хорольського повітового земства працював від 17 березня 1913 року. Проживав у м. Хорол. Отримував заробітної плати 300 руб.

Як бачимо, голови та секретарі сільськогосподарських товариств були переважно молодими людьми. За освітнім цензом лише кілька з них мали вищу та середню освіту, а більшість – нижчу професійну сільськогосподарську освіту. За станом ознакою – дворяни, селяни і навіть священник, лікар і учитель.

ПІСЛЯМОВА

Підсумовуючи вище викладений матеріал про сільськогосподарські товариства Хорольського повіту (1892–1917), можна стверджувати, що ці об'єднання були однією з важливих форм організації праці в сільському господарстві наприкінці XIX – на початку XX століття. Їх активна діяльність стала ознакою започаткування громадянського суспільства в українському селі як на теренах Хорольщини, так і на Полтавщині в цілому.

Важливим джерелом інформації про функціонування сільськогосподарських товариств Хорольського повіту є «Вестник Хорольскаго Общества Сельскаго Хозяйства» та інші друковані видання сільськогосподарських об'єднань. Окремі матеріали «Вестника» також можуть стати в пригоді тим, хто досліджує сільськогосподарські товариства інших повітів Полтавської губернії.

Переважно всі сільськогосподарські товариства Хорольського повіту зробили вагомий внесок у розвиток сільського господарства та підвищення культурно-просвітницького рівня населення краю.

Автори акцентували увагу на ролі в діяльності сільськогосподарських об'єднань повітових та дільничних агрономів. Сільське населення обирало їх почесними головами, членами цих об'єднань як лідерів та знавців передових наукових технологій, що змінювали прадідівські способи господарювання.

Спадщина сільськогосподарських товариств має важливе значення і виховний потенціал, який варто впроваджувати в навчальний процес сільськогосподарських освітніх закладів усіх рівнів акредитації: від коледжів до університетів.

Робота сільськогосподарських товариств є історичним прикладом для сучасного сільського громадського руху: кооперативів, фермерських господарств тощо.

Автори сподіваються, що ця праця дасть новий імпульс для подальшого дослідження деяких аспектів діяльності сільсько-господарських товариств та їх співпраці з іншими громадськими об'єднаннями на селі: добровільними протипожежними товариствами, товариствами тверезості, товариствами благоустрою тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адресный справочник. Садоводство и семенная торговля А. Л. Вышемирского г. Хорол, Полтавской губернии. Семена лучших заграничных и русских семенных хозяйств. Каталоги бесплатно // Хуторянин. – 1911. – № 48. – С. 1275.
2. Бридун Т. С. м. Хорол та його повіт. – К., 1933 // ІР НБУ НАНУ ім. Вернадського. – Ф. Х. – Спр. 15510. – 138 с.
3. Вторая сельскохозяйственная и кустарно-промышленная выставка в г. Хороле // Вестник Хорольского Общества Сельского Хозяйства. – 1913. – № 16–17. – С. 3–4.
4. Вышемирский А. Л. Общий Каталог семян и растений Семенного Хозяйства и Садоводства А. Л. Вышемирского. – Хорол: Тип. Ш. Д. Хайкина, 1914. – 120 с.
5. Годи́чное собрание Хорольского Общества Сельского Хозяйства // Вестник Хорольского Общества Сельского Хозяйства. – 1916. – № 5. – С. 18–19.
6. Д. Несколько общих впечатлений о бывших выставках в Хороле, Ромнах и Константинограде // Хуторянин. – 1910. – № 37. – С. 1496–1497.
7. Козлов А. Сільськогосподарські товариства на Хорольщині (1892–1917 рр.) // Вісті Хорольщини. – 2016, 19 лютого. – № 8. – С. 10.
8. Лопушинський Г. Я. Худолеевское сел.-хоз. общество // Хлибороб. – 1912. – № 7. – С. 432.
9. Мало-Районныя Сельско-Хозяйственныя Общества Полтавской Губернии. Составил Т. Г. Zenchenko. Под ред. Ю. Ю. Соколовского. – Полтава: Издание журнала «Хуторянин», 1914. – 319 с. + Прилож. 155 с.; 22 с.
10. Некраха Я. Лист з Хорола // Рада. – 1913. – 24 січня. – № 20. – С. 4.
11. Нормальный Устав для местных сельскохозяйственных обществ. – Полтава: Типо-литогр. М. Л. Старожицкаго, 1898. – 80 с.
12. «О лекарственных растениях». Доклад, читаемый на общем собрании Хорольского Общества Сельского Хозяйства 13 марта

- 1916 г. секретарем общества С. А. Одинцовым // Вестник Хорольского Общества Сельского Хозяйства. – 1916. – № 9. – С. 16–18.
13. О помощи семьям лиц, призванным на действительную военную службу, больным, раненым, вдовам и сиротам // Вестник Хорольского Общества Сельского Хозяйства. – 1914. – № 15–19. – С. 35–37.
14. Отчёт о деятельности Вергуновского Общества Сельского хозяйства за 1913 год. – Хорол: Тип. Ш. Д. Хайкина, 1914. – 49 с.
15. Отчет о деятельности Вергуновского Общества Сельского Хозяйства за 1915 год. – Хорол: Тип. Ш. Д. Хайкина, 1916. – 21 с.
16. Отчёт о деятельности инструктора пчеловодства и шелководства по Хорольскому уезду за 1914–1915 г. – Хорол, 1915. – 20 с.
17. Отчёт о деятельности инструктора пчеловодства и шелководства по Хорольскому уезду за 1915–1916 г. – Хорол, 1916. – 31 с.
18. Отчёт о деятельности Кузубо-Елизаветинского Общества Сельского Хозяйства за 1914 год. (Год третий). – Хорол: Тип. Ш. Д. Хайкина, 1915. – 32 с.
19. Отчёт о деятельности Кузубо-Елизаветинского Общества Сельского Хозяйства за 1915 год (год четвертый). – Хорол: Тип. Ш. Д. Хайкина, 1916. – 16 с.
20. Отчёт о деятельности Ново-Ивановского Общества Сельского Хозяйства (Хорольский уезд). Сост. секр. о-ва С. Ф. Дойлов. – Хорол, 1911. – 45 с.
21. Отчёт о деятельности Покровско-Богачанского Общества Сельского Хозяйства за 1914 год. – Хорол: Тип. Ш. Д. Хайкина, 1915. – 44 с.
22. Отчёт о деятельности Покровско-Богачанского Общества Сельского Хозяйства за 1915 год. – Хорол: Тип. Ш. Д. Хайкина, 1916. – 36 с.
23. Отчет о деятельности Родионовского Общества Сельского Хозяйства за 1911 год (год второй). Составил секретарь Общества И. Г. Борисенко. – Хорол: Тип. Ш. Д. Хайкина, 1912. – 76 с.
24. Отчет о деятельности Родионовского Общества Сельского Хозяйства за 1914 год (год пятый). – Хорол: Тип. Ш. Д. Хайкина, 1915. – 61 с.

26. Отчёт Хорольской Уездной Земской Управы за 1909 год. – Ромны: Тип. Иты Аврамовны Гордон, 1910. – Ч. 1. – 263 с.; Ч. 2. – 142 с.
27. Отчёт Хорольской Уездной Земской Управы за 1913 год. – Хорол: Тип. Ш. Д. Хайкина, 1914. – Ч. 1. – 178 с.; Ч. 2. – 716 с.
28. Отчёт Хорольской Уездной Земской Управы за 1914 год. – Хорол: Тип. Ш. Д. Хайкина, 1915. – Ч. 1. – 189 с.; Ч. 2. – 468 с.
29. Полтавщина: Енцикл. довідн. / за ред. А. В. Кудрицького. – К.: УРЕ, 1992. – 1024 с.
30. Садоводство А. Л. Вышемирского [объявление] // Хуторянин. – 1907. – № 33. – С. 611.
31. Самородов В. М., Бондаренко З. Н. Карлівська складова Костянтиноградського сільськогосподарського товариства (1899–1917): зародження, діяльність, постаті / за наук. ред. В. М. Самородова. – Полтава: Дивосвіт, 2020. – 64 с.
32. Самородов В. М., Кигим С. Л. Полтавське сільськогосподарське товариство (1865 – 1920 рр.): історія, звитяги, першопостаті / наук. ред. В. М. Самородов. – Полтава: Дивосвіт, 2015. – 160 с. + 16 с. вкл.
33. Силка О. З. Сільські статутні громадські товариства України в умовах Першої світової війни: відображення діяльності на сторінках «Вестника Хорольского общества сельского хозяйства» // Вісник Черкаського університету. – Черкаси, 2014. – № 29 (322). – С. 19–24.
34. Силка О. З. Становлення і діяльність громадських організацій в українському селі наприкінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Лівобережжя). Дисертація на здобуття вченого ступеня доктора історичних наук. – Черкаси, 2018. – С. 401.
35. Сосновський М., Велецький С. Полтавское Сельско-Хозяйственное Общество, 1865–1895 г.г. – Полтава: Типо-Литограф. Л. Фришберга, 1897. – 311 с. + 45 с.
36. Список агрономов Полтавской губернии // Полтавския Агрономическия Известия. – 1913. – № 2–3, 10 августа. – С. 60–66.
37. Список потребительских обществ Хорольского уезда // Полтавския Агрономическия Известия. – 1916. – № 2, 1 мая – С. 18.
38. Список сельскохозяйственных выставок, устраиваемых в Полтавской губернии в 1914 г. // Вестник Хорольского Общества Сельского Хозяйства. – 1914. – № 13. – С. 17–19.

39. Список уездных и мелких сельскохозяйственных обществ и сельскохозяйственных товариществ. Хорольский уезд // Полтавский Агрономический Известия. – 1916. – № 3, 15 июня. – С. 81.
40. Справочные сведения о сельскохозяйственных обществах. – Год первый. Часть 1 / Адрес-календарные сведения к весне 1911 года. Под ред В. В. Морачевского. – С.-Петербург: Тип. В. Ф. Кишбаума, 1911.
41. Справочные сведения о сельскохозяйственных обществах. (Дополнительный выпуск адрес-календарных сведений к 1 сентября 1912 года). – С.-Петербург: Тип. В. Ф. Кишбаума, 1912.
42. Справочные сведения о сельскохозяйственных обществах по данным на 1915 год. Под ред. В. В. Морачевского. – Петроград: Тип. В. Ф. Кишбаума, 1916.
43. Справочные сведения о сельскохозяйственных обществах. (Дополнительный выпуск адрес-календарных сведений к 1 января 1917 года). – Петроград: Тип. В. Ф. Кишбаума, 1917. – 153 с.
44. Устав Отдела пчеловодства при Хорольском Обществе Сельского Хозяйства // Вестник Хорольского Общества Сельского Хозяйства. – 1914. – № 23. – С. 11–16; № 25. – С. 3–8.
45. Труды Хорольского Общества Сельского Хозяйства. – Хорол: Тип. Л. Р. Затурского, 1903. – Вып. II-й. – 63 с.
46. Шандра І. О. Представництво інтересів аграрного комітету в Російській імперії (друга половина XIX – початку XX ст. // Сторінки історії: Зб. наук. праць. – 2020. – Вип. 51. – С. 73–81.

ЗМІСТ

Вступне слово	3
<i>Розділ I.</i> Сільськогосподарські товариства Хорольщини: створення і напрями діяльності	6
<i>Розділ II.</i> Просвітницька діяльність сільськогосподарських товариств Хорольського повіту (1909–1917)	34
<i>Розділ III.</i> Керівництво сільськогосподарських товариств Хорольського повіту	51
Післямова	72
Література	74

Наукове видання

САМОРОДОВ Віктор Миколайович
КОЗЛОВ Андрій Володимирович
КОЗЛОВ Володимир Андрійович

**СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ
ТОВАРИСТВА
ХОРОЛЬСЬКОГО
ПОВІТУ
ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
(1892-1917):
ФАКТИ,
ПОДІЇ,
ПОСТАТІ**

За науковою редакцією В. М. Самородова
Художньо-технічний редактор Г. П. Грибан
Коректор Л. М. Калашник
Обкладинка Є. Г. Прокопенка
Комп'ютерна верстка Є. Г. Прокопенка

Підписано до друку 28.10.21. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура PetersburgC.
Ум. друк. арк. 4,7. Ум. фарб.-відб. 5,1.
Обл.-вид. арк. 4,4. Тираж 100 пр. Вид. № 27.

Мова українська та російська

Видавець та виготівник: ПП «Дивосвіт».
36039, Полтава, вул. Раїси Кириченко, 36, оф. 3.
Тел. (0532) 50-65-63.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 866 від 22.03.02.